

AKADEMİ

MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ

Kemal Yurdakul AREN

Memduh CUMHUR

Mehmet DEMİRCİ

Serhan O. EROĞLU

Ethem R. FIĞLALI

Hasan GÜNAYDIN

Talip KÜÇÜKCAN

Fahreddin OLGUNER

Necdet OKUMUŞ

İskender PALA

Mustafa TAHRALI

A. Yağmur TUNALI

YIL: 22

EKİM 1993

SAYI:4

AKADEMİ MECMUASI

YIL: 22

EKİM 1993

SAYI:4

ABONELERİMİZİN DİKKATİNE!..

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI, üç ayda bir çıkar,
akademik mecmûadır.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı adına sâhibi:
İlhan AYVERDİ

Yayın Danışmanları:
Prof. Dr. Semahat Yüksel
Prof. Dr. Mustafa Fayda
Doç. Dr. Mustafa Tahralı
Doç. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İbrahim Aydın Yüksel

Yazı İşleri Müdürü:
Sait BAŞER

1994 yılı abone bedeli 160.000 TL.'dir. Dış ülkelerden bazılarının abone bedelleri ise, posta ücretleri dâhil; Almanya için 35 Alman Markı; A.B.D. için: 30 A.B.D. Doları; Fransa için: 115 Fransız Frangı; İngiltere için: 20 Sterlin ve Suudi Arabistan için de: 80 S. Arabistan Riyalı'dır. (Abonelerin değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur).

Yazı işleri için haberleşme adresi: Yeniçeriler Cad. Nu. 43, Bâyezid-İSTANBUL. Tel: 516 63 87. Abone ücretlerinizi Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın **337056** numaralı Posta Çeki hesabına yatırabilirsiniz. Abone işleri için, Peykhâne Sk. Nu. 3 Çemberlitaş-İSTANBUL adresine başvurunuz. Tel: 516 23 56.

Mecmuamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Basıldığı Yer: Onur Grafik Ltd. Tel: 516 10 72 --İstanbul

İÇİNDEKİLER

İnkırazın Çâresi Zulüm Değildir	Sâmiha Ayverdi	5
Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (Doğumunun 1421. Yılı Dolayısıyla)	Prof. Dr. Ethem Ruhi Fıglalı	9
Tasavvuf Dünyası İçinde Hâce Ahmet Yesevî	Doç. Dr. Fahrettin Olguner	17
Sâmiha Ayverdi'nin Rûhuna Gazel	Memduh Cumhur	24
Suya ve Boğaz'a Dâir	Kemâl Y. Aren	25
Birgivi ve Tasavvuf	Doç. Dr. Mehmet Demirci	29
Ben, Mevlâna	Hasan Günaydın	38
O Benim Babamdı...	A. Yağmur Tunalı	39
Döne Döne	Dr. İskender Pala	49
Rubâî	Serhan Oytun Eroğlu	56
Türk Mûsikîsi İçin "(4) (Kâr-ı Natık Güftesi)	Mustafa Tahralı	57
Avrupa'daki Türk Toplumunun Kimlik Arayışı	Talip Küçükcan	60
Manisa Rifâî Dergâhı (Entekkelilîr)	Necdet Okumuş	65
1992-1993 Senelerinde Neşredilen Yazıların İndeksi		75

Not: Bir önceki (Nisan-Temmuz 1993) sayımızda, 8. sahifede neşrolunan Uğur Derman Beyefendinin tarih manzumelerinden ilkinin üçüncü mısraî tashihte gözden kaçarak yanlış basılmıştır. Doğrusu:

"Geh" gelip târîh yazılsın intikâlin sırrına:

şeklinde olacaktır.

Müellifinden ve okuyucularımızdan özür dileriz.

Yazı İşleri Md.

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

İNKIRAZIN ÇÂRESİ ZULÛM DEĞİLDİR

Sâmiha AYVERDİ

Politika meydanında at sürmüşlerden değilim. Zîra siyâsete karşı ne alâkam ne hevesim ne de kâbiliyetim mevcut. Ancak bir Türk sıfatıyla memleketime yakından uzaktan müteveccih olan yaklaşımları göz önünde tutmanın da bir vatandaşlık çâresizliğine inanmaktayım.

Bir de inandığım şu ki politikaya atılmak isteyenlerin hem son derece târîh âşinâ, hem ferâgat sâhibi, sağlam karakterli, dürüst, ciddî ve bilhassa bu sâhada memleketine canla başla hizmet edebilecekleri yolunda bir kanaat ve azim sâhibi olduklarına inanmaları gerekir.

İşte Türk târihinde bize bu yolda örnek verenlerin başında **I. Sultan Murad, Fâtih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selâm** ve son Osmanlı hâkanlarından **İkinci Sultan Abdülhamid** gösterilebilir.

İdâre çarkını ellerine alırken saltanat ve ihtiras uğruna hükümdarlığı politik ihtiraslarına âlet etmekten uzak kalmış bu pâdişahlara târîh kıyâmete kadar şehâdet edecektir.

Hâkim karşısında yalan yere yemin edenler gibi, kendi ikbâl ve istikbâllerine olan hırslarını saklayanlar, ister kral, ister prens, ister derecebeyi, ne olursa olsunlar, semâvî bir emir almışçasına hüküm sürenlerin hemen hiç biri ilâhî ve derûnî bir muhâsebenin sâhibi olmadıkları için idâre ettikleri kütleler kan gölü içinde boğulmuşlardır. Onun için Allah'a karşı hesap vermek mecbûriyetini bilmeden politikaya can atanların iktidâra tâlîp olmalarına sahtekârlıktan başka ne denebilir?

Ey yalan yere yemin eden Âdemoğlu! Sen; "**Canımı, kanımı vatanıma adadım. Onun uğruna meşakatlere katlanacağım**" derken biz kulları aldatabilirsin. Ama o kulların yaradıcısı olanı aldatmaya kalkışmak kadar, câhilâne ve gâfilâne bir yol tutman ne kadar aptalca değil midir?

Dünyâ dünyâ olalıberi, türlü rejimlerle yüzü güldüyse de daha da çok kahır ve zulümle kan ağladığı inkâra sığar mı?

Öyle adamlar çıkmış ki, ayak bastığı toprakları kana bulamış, ne bulduysa ezmiş, kırmış, kesmiş, semâvî bir âfet gibi, mâmûreleri harâbedâr etmiş, özene bezene meydana getirilmiş san'at birikimlerini bir çırpıda paramparça eylemiştir.

Şark'ın ilim, irfan ve hikmet dağarcıklarını kendine mal etmek hırsı içinde olan Batı, kıskançlık ateşi ile cayır cayır yanmış, fakat eksikliğinin nereden geldiğini bir türlü tâyin edemediği için, derûnî tasfiyeden ve muhâsebeden mahrum kalmanın azâbını asırlarca çekmiş ve çekmekte bulunmaktadır.

İşte Osmanlı devletinin en yakın komşularından olan bir **Moskova Prensligi** vardı ki, vahşet ve gaddarlığını gelecek asırlara kadar sürecek bir miras olarak nesillere armağan etmiş bulunuyor.

Türkler nezdinde Moskova, ehemmiyet verilecek bir siyâsî toplum değildi. O kadar ki Osmanlı Moskova'ya elçi göndermeği dahî düşünmez ve oradan da bir sefirin gelmesini beklemezdi. Hattâ Türklerden izin çıkarak gönderilen Rus elçisinin bakımsız çehresi, kılığı kıyâfeti Türk siyâset çevresinde yadırganarak geri gönderilmiş ve bu perîşan adamın yerine eli yüzü düzgün bir başkasının gönderilmesi istenmiş, Moskova da bu emre itaat eylemişti.

Sonra **Kırım Hanlığı**'nın Moskova'ya zaman zaman ılgar ederek yağma yapmasından şikâyet eden Moskova Prensligi, bunun önüne ancak Osmanlılar'ın geçebileceği düşüncesi ile araya girmemizi ricâ eylemiştir.

Şunu îtiraf etmek de insafa yakışır. Ne yazık ki artık, Türk'ün hâfızası olduğu gibi kendisi de tevhîd anlayışı ile zenginlenmiş sağlam bir kal'anın koruyuculuğu altında değildir. Şu hâlde eli ile verdiğini ayağı ile aramak işte bu günkü hâlimize çok benzemektedir.

Ne yazık ki Şark'ın bu cihangîr, âdil ve medenî devletinin boynu бүкүlmüş, hani bir zamanlar saçı sakalı karışık Rus elçisini ters geri ederek memleketine gönderen güçlü devlet, şöyle bir öksürecek olsa karşısında-kileri hizaya getirirken ne çâre ki şimdi, ip-te tutunmak isteyen cambaz mahâreti ile, eski devirlerin cılız, zayıf, korkak Moskova Prensligi'nin işâretlerine göre rotasını ayarlamak çâresizliğindedir. Zîra artık o, bir zamanların Moskova Prensligi değildir. Elde ettiği toprakların kanını canını içerek, zulmün, vahşetin ve şenaatin pençesini kullanarak, nice kütlelerin efendisi olmanın gurûru içinde olduğu iddiâsındadır. Hem görünüşte, bu budur da. Ancak, efendilik tasladığı devirlerin ebedî olduğu iftiharî ile, şiddet ve zulümde devam ede dursun, cehennem ateşi içinde kavrulup cayır cayır yaktığı kütleler, acaba bu azâba daha ne kadar tahammül edecektir?

Belki de, Moskova çekirdeği etrâfında devleşmiş bir Rusya, hâlen dünyâya meydan okumanın nahveti içinde, bugün ayakta durmakta ise de, bu uyurgezer devin şu anda bile zinde ve hayatdar olduğunu söylemek, târih için acele verilmiş bir karar sayılır.

Ne Rusya ne de Amerika, koskoca bünyelerinde bir ilâhî ve insânî garantisi olan, sun'î bir şekilde büyüyen devletlerdir, ki içleri kof ve dayanaksız bu devletler, yeryüzünün gözünü bir serap manzarası ile aldatmakta iseler de, gerek görünüşleri, gerek hükümranlıkları aslâ devamlı olamayacak ve böylece de buyrukları; değil tâbileri, bizzat kendi vatandaşları tarafından dahî dinlenemeyeceği günler yakındır.

Dünyâ devletlerine mukadder olan çöküntüyü, bu izmihlâlî Rusya ile Amerika'nın, bizzat kendi bünyeleri hazırlamaktadır. Tıpkı elmanın kendi içinde meydana gelen ve onu çürüten kurtlar gibi, bu devletlerin de kendi içlerinde hâsıl olmuş kurtlarla çürüyecekleri gibi...

Ama ne çâre ki **tevhiî gibi bir müdâfaa silâhından koparak, ilâhî nizamın terbiye ve disiplinin temînâtından uzaklaşmak hatâsından dolayı Müslüman Türk de işlediği günâhın çilesini çekmektedir.** İtiraf etsek de etmesek de gerçek budur işte.

Ancak, zıt unsurları içine kabûl ederek büyüdükçe büyüdüğü hâlde, bu çeşitli insan malzemesini pekiştirecek harcı bulamamış Amerika gibi,

tevhîde yabancı, hattâ düşman kalan Rusya da parçalanmanın tehdîdi altında can çekişmeye hazırlanmakta bulunuyor.

Bu gerçeği tesbit etmek bir kerâmet değildir. Tevhîdin aslâ kabûl etmediği zulüm ve işkencenin at koşturduğu bu ülkenin inkırâzı belki Amerika'ninkinden daha evvel olacaktır ki daha şimdiden kendinden kopan parçaları ile târihin derinliklerine gömülmeye hazırlanmakta' olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek.

Bir hânedânın çekirdeği etrâfında altı yüz sene ömür sürerek yıpranıp ihtiyarlayan Osmanlı İmparatorluğu, dünyâ devletleri arasında yeryüzünün en kuvvetli olduğu kadar, en devamlı devletlerinden olduğunu kim, nasıl inkâr edebilir?

Topraklarında güneş batmadığı söylenen ve yakın zamâna kadar dünyâya meydan okuyan mağrur Büyük Britanya İmparatorluğu, dilini, örf ve âdetlerini zorla kabûl ettirdiği müstemlekesi olan Hindistan tarafından bir silkinişle sırtından atılmış değil midir?

Müslüman Türk, sömürgeci olmamıştır. Hattâ ona müstemlekeci dahî demek hatâ sayılsa revâdır.

Hudûdu içine aldığı ırkların diline, dinine, rengine, vicdânî ve içtimâî alışkanlıklarına karşı gösterdiği titiz saygısını inkâr edecek kim çıkabilir ki?

Târihe göre, hiç de uzun sayılmayan bir zamandan beri müstemlekeci İngiliz, kıyasıya sömürdüğü ülkeden kovulmak gibi acı âkıbetle karşı karşıya gelmekten kurtulamamıştır. Öyle ki sömürgesinde kendine mahsus lokalın kapısına: "Buraya Hintlilerle köpekler giremez!" diye yazacak kadar tebasını horlayıp küçük görürken, Osmanlı pâdişâhı, bir muhtedîye vezirlik pâyesi vermiş, hattâ İslâmla müşerref olmuş bir Hırvat'a kendi sultan kızını nikâhlamakta tereddüt etmemiştir.

Bünyesi içine zulüm, hiyânet ve şekâvet, bir devlet politikası olarak yerleştirilmiş Rusya gibi, mânevî fazîlet ve derûnî olgunluğun müdâfaa harcından mahrum olan Amerika'nın da dev yapısı tıpkı Rusya gibi hâriçten gelecek tehlikelerden ziyâde bizzat kendi bünyelerinin ürettiği kurtlar tarafından inhilâle götürüleceklerini düşünmek de gene bir kerâmet sayılmasa gerektir.

PEYGAMBERİMİZ HAZRET-İ MUHAMMED (Doğumunun 1421. Yılı Dolasıyısıyla) *

Prof. Dr.Ethem Ruhi FİĞLALI

Bir toplum mîmârı olan ve insanlığın bünyesine ruh ve biçim düzeni veren Hz.Muhammed (s.a.s.), kendi hayâtını, insanlığın gidişi uğruna harcamış; kendi nefsinı meydan malı ederek toplumun yüzünü ıskılandır-mış bir kahraman, başını Allah yoluna adanmış bir örnek insandır. O, şu dünya için nasıl yaşanması gerektiğini bütün insanlığa göstermek için, varlığını adanmış bir kurbandır. Bu yüzdendir ki, onun, kendi adına ba-ğimsız bir hayâtı olmamış; kendisi için yaşamamış; kendisi için isteme-miştir.

Durum böyle olunca, Hz. Peygamber'in yaşayışının çeşitli görünüş-lerini, ayrı ayrı anlatmak, oturup-kalkması, yeyip-içmesi gibi bölümlere ayırmak, belgelerin çokluğu dolayısıyla oldukça kolaydır; ama onun hayâtını ve gerçeğinin bütünlüğünü bölmek demektir. Bunun içindir ki, onun bir Allah elçisi ve özellikle aramızda yaşayan bir insan olarak ger-çeğini ortaya koyarken, onu, yaşadığı devrin şartları ve olayları içinde iz-lemek; kısaca yaşayışı içinde görüp göstermek uygun olacaktır.

Ancak Hz. Peygamber, hepimiz gibi bir insan olmakla birlikte, Allah'ın kendisine vahyettiği bir yüce kişidir. Her büyük insan gibi, bir Allah elçisinin gerçeğini çözmeye çalışmak; yüce gönlünü dolduran ve davranışlarını şekillendiren özünü dile getirmeye çabalamak, gerçekten

* Bu sohbet yazısı, Nezihe ARAZ Hanımefendi'nin Sevgili Peygamberimiz hakkında kaleme al-dığı edebî yazılarının ilham ve tehassüsü ile yazılmıştır.

çok güç bir iştir ve bu konuda yapılanlar da dâimâ eksik olacaktır. Ama inanıyoruz ki, "Âlemlere rahmet için gönderilmiş" ulu Peygamberimiz, seçilmişlerin seçilmiş olan Hz. Muhammed, yüce bağışı, engin hoşgörüsü ile bizim bu eksiklerimizi hoş görecektir, kusurlarımıza göz yumacaktır.

Daha doğmadan babasını kaybeden Yüce Peygamberimizin, Mîlâdın 571. yılında, Rebîyülevvel ayının 12. gecesindeki doğumu için, kaynaklar der ki: Onun doğumu anında, Kâbe'de bulunan putlar yere devrildiler; Medâin şehrindeki Kisrâ'nın sarayı yıkıldı; Mecûsîlerin kutsal ateşi o anda söndü; Mekke'ye bolluk ve bereket geldi... Bütün bu rivâyetlerde, efsâne ile gerçekler birbirine girmiştir ve ayırt edilmesi güçtür. Ancak bütün bu göz kamaştırıcı rivâyetler olmasaydı bile, Hz. Muhammed'in dünyâya, âlem halkına getirdikleri göz önüne alınırsa, doğum olayındaki mucize ve çocuğa konan addaki yücelik ve isâbet çok iyi anlaşılır. "Muhammed övülmeye lâyık ve övülen" demektir. Gerçekten insanlığa, insanın kendisiyle, başka insanlarla ve Allah'la barış ve sevgi içinde olmasını buyuran bir kimse, övülmeye lâyık olmaz da kim olur?

Evet Süleyman Çelebi'nin, doğumunu;

"Doğdu ol sâatte ol Sultan-ı Dîn,

"Nûra garkoldu semâvât u zemîn.."

Şeklinde anlattığı Hz. Muhammed, çocukluğunun ilk yıllarını, o günün geleneklerine bağlı olarak, çölde bir süt annenin yanında geçirir. Onun altı yaşına kadar süren bu çöl hayatı hakkında da, kaynaklarda birbirinden güzel şeyler ve anlamlı olaylar anlatılır; süt annenin evine gelen bereketten, iyilik ve hoşluktan, Hz. Muhammed'in diğer çocuklarınkine benzemeyen birtakım mucizeli davranışlarından söz edilir. Ancak bütün bunlar bir yana, bu yılların ve çölün uçsuz-bucaksız ufkunun, onda fikir ve kalp hürriyetini, tabîâtın bitmez-tükenmez sırlarını, sonsuzluğu ve düşünmeyi ilham ettiğini ileriki yaşlarında da seziyoruz. Çocukluğunun altıncı yaşında annesini de yitiren Sevgili Peygamberimiz, bir anlamda yalnız kalmıştır. Belki de bu yalnızlık, Yüce Rabbin bir cilvesi, belki de her büyük insanın kaderinin onda da yansımasıdır; çünkü her örnek kişi, çevrelerinin bütün doluluğuna, canlılığına rağmen, yalnız insandır. Hele Hz. Muhammed o kadar yalnızdır ki, Arap topluluğunun gerek inanç ve ahlâk yönünden içine düştüğü bozukluk, gerek sosyo-ekonomik bakımdan toplumdaki aşırı farklılık ve adaletsizlikler, onun yalnız çocukluk ve

gençlik yıllarını değil, bütün hayâtını derinden sarsmış, yalnız dünyâsının en büyük derdi olmuş, "belini büken" bir yük hâline gelmiştir.

"el-Emîn" - "Güvenilir" bir insan olarak geçirilen ilk gençlik yıllarında, Allah elçisinin çocukluğunun saf ve berrak gönlünü dolduran sonsuzluk ve düşünme sevgisine, bir büyük insanın, Hz. Hatîce'nin sevgisi eşlik etmeye başlar. Bir kere Hz.Hatîce onu severken, herhangi bir şeyi karşılık tutmuyor, yalnızca sevgisinin bir gereği olarak seviyordu. O, insanlara Allah'ı sevdirmeye memur Allah sevgilisini sevmekle, hem insan olarak Hz.Muhammed'i, hem de Allah'ı sevmenin sırrına ermişti.

Yüce Peygamber için, "Allah'ı sevdirmeye memur" diyoruz; çünkü onun öğretisinin ve şahsiyetinin temelinde, yaratılışın sırrı olan sevgi yatar; çünkü o yeryüzüne, insanın kendi kendisiyle, diğer insanlarla ve Allah'la barış ve sevgi içinde olmasını öğretmek ve göstermek için gönderilmiştir.

Hız.Hatîce, engin sevgisi, sıcak dostluğu, yoldaş ve yardımcılığı ile, Hz. Peygamber'in düşüncelerinde, zevkinde ve kısaca onun şahsiyetinde yok olur, onun huzûrundan, râhatından ve hoşnutluğundan başka bir amaç tanımazken, aynı zamanda, kadının sosyal hayattaki yeri ve rolü hakkında kusursuz bir örnek, bir işâret vermiş oluyordu. Bunun içindir ki Hz. Peygamber, o günün şartları içinde ezilen, horlanan ve bir mal gibi alınıp-satılabilen kadınlara ve bütün kadınlığa sâhip çıkarak, "Kadınlar erkeklerin yarısıdır" diyor ve ekliyordu: "Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi: Güzel koku, kadınlar ve gözümün nuru namaz".

Hız.Hatîce'nin sevgisi, dostluk ve yardımcılığı, Allah'ın Elçisi'nin ilk vahyi aldığı 610 yılında doruğa erişir; çünkü ilk vahyin yüceliği ile titreyen sevgili eşine ilk inanan olduğu gibi, vahyin ardının kısa bir süre keşilmesi üzerine duyulan endişe ve korkulu günlerde de güven ve tesellîsi ile onun en büyük desteği olur.

Hız. Peygamber'in insanları Allah'a inanmaya çağırışı, büyük tepkilerle karşılanmıştır. İlk anda kendisinin elçiliğine inanan çok azdır. İnanmayanlar da, her geçen gün artan bir karşı koyuş ve saldırı içindedirler. Bütün güçleri ile onu yıldırmaya ve gözünü korkutmaya çalışmaktadırlar. Bunların hiçbirisi yarar sağlamamaktadır; çünkü o, inandığı yolda, bir avuç dostu ile birlikte yürür ve çevresine, direnmelere, alaylara, öfke ve

saldırılara dayanmak, sabretmek, hoş karşılamak ve kırılmamak gerektiğini söyler ve yaşayışıyla da örnek olur. Nitekim o, kendisine yapılan para ve başkanlık tekliflerini elinin tersiyle iter ve, "Allah'a and olsun ki, güneşi sağ elime, ayı sol elime vererek bana bağışta bulunsalar ve bu işi bırak, deseler bırakmam ve bu yoldan dönemem. Eğer Allah istiyorsa bu iş tutar, tohum yeşerir, göğेरir, ya da Allah'ın kullarından bir Muhammed, O'nun yolunda can verir. Muhammed bir elçiden ibârettir, aslolan Allah'dır" der.

Yüce Peygamber'in bu kararlı tutumu ve inancı, yavaş da olsa, çevresindeki inananlar çemberini genişletir ve özellikle Hattâb oğlu Ömer'in Müslümanlığa girişıyle, yeni bir döneme ulaşılır ve artık din, açıktan tanıtılmaya başlanır.

"Ben size Allah'ın hazîneleri bendedir; gaybı bilirim ve bir meleğim, demiyorum; ben ancak sizin gibi bir insanım, yalnız bana Allah'ın sözü vahyedildi" diyerek, kendinde bir tanrılık vasfı görmeksizin sürdürülen çağrılar, Mekke'lilerin aşırı düşmanlık ve saldırıları karşısında, 622'den itibaren Allah'ın buyruğı ile Medîne'ye göç üzerine, orada yürütölür.

Medîne, ıssız Hıra dağının bir mağarasında beliren nurlu düşüncenin İslâm devleti olarak hayâta gözlerini açtığı, fikir, vücut ve ruh bulduğu; yürünölün yola rağmen, Yüce Peygamberimizin henüz görevinin başlangıç noktasında olduğı gözleri ve gönölüyle görüş gerçeğinin düğüm noktası olan kenttir.

Hız. Peygamber'in Medîne'deki ilk işi, "Ey Rabbim! Mekke'yi sevdiğimiz gibi, Medîne'yi de bize sevdır! duâsı olmuştur. Bu duâ çok ilgi çekicidir; çünkü Hız. Muhammed, tam oniki yıl, yalnızca ezâ, cefâ, saldırı gördüğü ve alay edildiğı, horlandığı Mekke'yi sevdiğini söylemektedir; ama Yüce Peygamberimizin hayâtındaki bayraklaşmış davranışlarından biri olan vefâ duygusu, bağlılık anlayışı, vatan sevgisine düşkünlüğü hatırlanacak olursa, bu durum yadırganamaz.

Bir yeri içten, candan sevmek, orada sıcak bir yuva, bir ocak kurmakla çok kolaylaşabilir. İşte Medîne'de, "Mescid"i yapmaya başlarken, bu duygularla dolu olan Peygamberimiz, aslında sağlam temeller üzerinde yüce bir dîn ve bu dîne gönöl vermiş insanlardan örölü bir ulu yapı kurduğunun, yeni bir düzeni başlattığının farkındadır. Ve yine o, şunu iyice biliyordu ki, artık onun hayâtında aldığı her nefes, verdiği her ce-

vap, yaptığı her işâret, söylediği her söz Müslümanlığın bundan sonraki gelecek çehresi için bir esas, bir kânun hükmünde olacaktır.

Artık o, yalnızca yeni bir dînin kurucusu değil, yeni bir topluluğun dîni olduğu kadar, siyâsî ve özellikle ictimâî önderidir.

Onun yeni toplumunu kurarken dâimâ birlikte olduğu ilham kaynağı, büyük aşkı ve yol göstericisi Kutlu Kitâbımız Kur'an'dı. Ancak henüz vahiy gelmemiş konularda, ya da toplumun dertleri hakkında da o, "İşle-
rinde Müslümanlara danış" emri gereğince hareket ediyor ve böylece topluluğu ile müşterek ve kollektif çalışma örneğini ortaya koyuyordu. Bu nokta çok önemlidir; çünkü Hz.Peygamber, o güne kadarki denemelerinden, karşılaştığı olaylardan anlamış bulunuyordu ki, Araplarda müşterek yaşama alışkanlığı ve arzûsu yoktur. Birlikte çalışma rûhu yoktur, disiplin yoktur. Her Arap, dövüşürken de, çalışırken de, sırf kendi zevk ve arzûsundan, kendi çıkarından hareket eder. Düzene, sıkıya ve kurala giremez. O günün Arap topluluğu, kimsenin kimseyle uzlaşıp birleşemediğinin düşünülemediği, düzen ve kuralların kin, şeref, haysiyet, kabîle bağlılığı ve kan gütme esaslarına dayandığı, kavgaların alıp yürüdüğü, kadının at ve deveden sonra düşünüldüğü, fuhuş ve ahlâksızlığın doruğuna eriştiği, kız çocuklarının diri diri gömüldüğü, içki,sihir, kumar, büyü ve putların herşeyin üstünde tutulduğu bir topluluktur.

İşte Hz. Muhammed'in bu bir avuç dağınık, düzensiz ve disiplinsiz toplumdan, büyük, düzenli ve adâlete bağlı bir topluluk, bir birlik ve dayanışma rûhu meydana getirebilmesi, şahsiyetinin yüce yönlerinden biridir. O, böyle bir topluluğun karşısına geçiyor ve bütün kötülükleri silecek, toplumun yüzünü ve gidişini akıl almaz biçimde değiştiriyordu. Bu yönüyle o, bir düzeltici değil, baştan aşağı yeni bir düzen, yeni bir teklifle geldiğini; insanlığa gerekli olan toplum ve ahlâk kurallarını "tamamlamak" için gönderildiğini söylüyordu. İnsanlığa yolunu gösterecek biricik ışıık da, onunla indirilmiş olan Kur'an'dır. Kur'an, Hz.Muhammed'in en büyük aşkıdır. Bunun için o, inananların, onun bu büyük aşkına ortak olmalarını ve aşktan beklendiği şekilde, herhangi bir karşılık gütme ve gözetmeksizin saf bir bağlanışla Kur'ân-ı, dolayısıyla Allah'ı sevip O'nda yok olmalarını; katıksız bir îmânla Allah yolunda çalışıp çabalamalarını ister.

Zâten Kur'an'da, "Allah, inananları sever"; "Allah, temizlenenleri se-

ver"; "Allah sabredenleri sever", "Allah, yolunda çalışanları sever"; "Allah tövbe edenleri sever", "Allah, adâlet ve insafı gözetenleri sever" buyururken, Kur'an ve insan arasındaki, sevgi ve bağışlanmadan, hak ve hukuktan, doğruluk ve adâletten örölmüş sağlam bağlara işâret etmektedir.

Bu bağın en güzel örneğini de Yüce Peygamberimiz vermiştir. Sevgili Peygamberimiz, "Dünyâda, atlı bir yolcunun yaptığı gibi hareket et; hiçbir zaman gereğinden çok yiyecek saklama, parayı dikkatli harca. İsrâf etme!"; "Sofraların en güzeli, bir fakîrin doyurulduğu sofradır"; "İçinizde en hayırlınız, eşine ve çocuklarına hayırlı olanınızdır"; "Kadınları ancak kerem sâhibi olanlar ulu bilir, ağırlar; onları ancak alçak olanlar horlar, aşağı tutar"; "Doğru olun; çünkü doğruluk iyilikle berâberdir; yalandan kaçının, çünkü yalan kötülükle berâberdir. Allah'tan sağlam îmân ve sağlık dileyin. Birbirinizi kıskanmayın. Birbirinize sırt çevirmeyin." "Adâlet güzeldir; fakat idârecilerde olursa daha güzel olur. Cömertlik güzeldir; ama zenginlerde olursa daha güzel olur. Çekinmek güzeldir; fakat bilginlerde olursa daha güzel olur. Sabır güzeldir; ama yoksullarda olursa daha güzel olur. Tövbe güzeldir; fakat gençlerde olursa daha güzel olur. Utanma ve arlanma güzeldir; ama kadınlarda olursa daha güzel olur."; "Dinde en üstününüz, halkın, elinden ve dilinden emîn olduğu kimsedir; îmânda en üstününüz, ahlâkı en güzel olanınızdır"; "Yoksulluğa düşmenizden korkmam, fazla mala mülke düşmenizden korkarım. Yanlış hareket etmenizden korkmam, bile bile kötülük etmenizden korkarım": Sizden önceki milletlerin yok oluş sebeplerini biliyor musunuz? Onlar içlerinden büyükler hırsızlık etti mi, cezâlarını vermediler; zayıflar hırsızlık etti mi, cezâlarını verdiler bu yüzden yok oldular."; "Yeyin, için, sadaka verin, giyinin, kuşanın; fakat israf etmeden, benliğe düşmeden"; "Kalbin âfeti bereketsizliktir. Yiğitliğin âfeti azmaktır. Cömertliğin âfeti başa kakmadır. Güzelliğin âfeti gururlanmaktır. İbâdetin âfeti ondan vazgeçmektir. Sözü'n âfeti yalandır. Bilginin âfeti unutmadır. Soyun-sopun âfeti övünmedir. El açıklığının âfeti israftır". "Ne mutlu horlanarak değil de dileyip isteyerek alçak gönüllülük gösterene! Yoksulluktan değil de huyunun güzelliğinden mağrur olmayana! Günah ve isyanlarla değil de helâl malı ile yoksulları doyurana! Ne mutlu hukuk ve hikmet dolu adamlarla dostluk edenlere! yoksul kimselere acıyanlara! Ne mutlu ki al-

çak gönüllü, helâl kazançlı, içi-dışı güzel, herkesin inandığı ve kendinden kötülük beklenmeyen insanlara! Ne mutlu bilgisini koruyana, malının fazlası ile yoksulları doyurana, sözünün fazlasını söylemiyene!"; "Allah katında işlerin güzeli bir yoksulu doyurmak, bir borçluyu borcundan kurtarmak, bir kötülüğe uğrayanı, o durumdan kurtarmaktır" derken, hep Allah'ın insanları ulaştırmak istediği en güzel ve en mutlu yolun, yalnızca birkaç örneğini, kendi hayâtıyla gerçekleştirdiği davranışlarını dile getirmiş oluyordu. Ona göre yaşanmaya değer tek şey, îmanlı, inandığı şeyleri ortaya koyan aktif bir hayattı; çünkü o, teorik ve pasif biri değil, yapıcı ve aktif bir insandı. Hiçbir güzellik ve hiçbir gerçeği, kendi nefsi için isteyen, kendisi için yaşayan ve bununla yetinen bir insan da değildi. Güzelliğine, doğruluğuna ve gerçekliğine inandığı herşeyi, başkalarıyla da paylaşmak, başkalarına da duyurmak, onun yaratılışının gereği idi, bir parçasıydı.

Bu bakımdan insan, ona göre, sisteminin Kur'an ve îmândan sonra ana temelidir. O, "Allah'a îmândan sonra, amellerin en üstünü insanlarla sevişmek, ülfet etmektir" derken bunu kastediyordu; çünkü insan, insanı severse, Allah'ı da sevecektir; çünkü Allah, insandan ayrı, insanın dışında bir varlık değildir. İnsan eğer Allah'ı görebilecekse, yine insanda görebilecek, tecellîyi onda, kendi içinde, kendi benliğinde duyacak ve seyredecektir; çünkü ona göre Allah sevgisi soyut bir sevgi değildir. Hak, ancak O'nun yarattığını sevmekle sevilir. Bütün yaratılmışları bu anlayışla seviyor ve şunu ekliyordu: "Îmândan sonra en büyük tanrı armağanı güler yüzlülüktür."; "Bir insana güler yüzle bakmak, sadaka hükmündedir"; "Sizden biriniz kendisi için sevdiği birşeyi başkası için de sevmedikçe, îmân yönünden olgun olmaz"; "Allah katında en sevgiliniz, ahlâkı güzel olan, halk ile iyi geçinen ve kendisiyle iyi geçinilen, yumuşak huylu kimselerdir."

Yeryüzünün en mütevâzî, en alçak gönüllü insanı olan Hz. Muhammed'in, çocukken ve genç bir tüccarken nasılsa, peygamber olup büyük bir önder, devlet başkanı olduğu zaman da eskisi gibi mütevâzî, alçak gönüllü, sabırlı ve bağışlayıcı bir insan olduğunu söyleyen binlerce belge vardır. Onun evinin işini görmesi, çok sâde yaşaması, zaman zaman avlusunu süpürmesi, ayakkabılarını tâmir etmesi, keçilerini sağması olağan işlerindendir. Onun, "Hiç kimse el emeğinden daha hayırlı bir ye-

mek yememiştir" sözü, bu yaşayış biçiminin gerçeğini ne güzel dile getirmektedir!

Hız. Âişe şöyle buyurur: "Allah'ın Elçisi'nin ahlâkı Kur'an ahlâkı idi. Kur'an'ın şu beş âyeti, onun özellikle önderi olmuştı: A'râf Sûresinin 199. âyeti: "Affa sarıl, bağışla, iyiliği buyur, bilgisizlere aldırış etme..."; Lokmân Sûresinin 17. âyeti: "Uygun olanı buyurup kötülüğü önle, başına gelene sabret..." Nahl Sûresinin 90. âyeti: "Allah, şüphesiz adâleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayâsızlığı, fenâlığı ve haddi aşmayı yasaklar."; Hucurât Sûresinin 12. âyeti: "Ey inananlar! zannın çoğundan sakının; çünkü zannın azı bile suçtur.."; Âl-i İmrân Sûresinin 134. âyeti: "Onlar ki bollukta ve darlıkta sarfederler, öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını bağışlarlar; işte Allah iyilik yapanları sever." Onun gerçeğini şekillendiren bu âyetler, Allah'ın, "Ey inananlar! And olsun ki, sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok anan kimseler için Allah'ın Elçisi en güzel örnektir" şeklindeki Ahzâb Sûresinin 21. âyeti ile daha da pekişmiş olmaktadır.

Ancak tekrar edelim. Onun örnekliği insanüstü oluşundan değil, sâde, samîmî, şen, güler yüzlü ve görevini tam anlamıyla başarmış bir insan olarak yaşamasından ileri gelmektedir. O da hepimiz gibi, sevmiş, sevilmiş, sırasında sâdık bir dost, sırasında seven bir erkek, şefkatli bir baba, örnek bir öğretmen, güvenilir bir vatandaş ve arkadaş, adâletli bir idâreci, başını Allah yoluna adanmış bir Elçi olarak, Allah'ın hikmet ve bağış hazînelerini insanlığa gürül gürül akıtmış ve boşaltmış bir yüce kişidir. O, insana, yapamayacağını değil, sâde ve kolay olanı buyurmuştur. O, şekille değil özle uğraşmıştır. Ancak hayâtın hiçbir nîmeti, zevki, eğlencesi, insanı, hiçbir an Allah'ı anmaktan, doğru ve dürüst olmaktan alakoymamalıdır; çünkü O, bir Allah Elçisi iken bile, gece gündüz Allah'ı anmaktan, doğru yolu dilemekten ve bağışlanma istemekten bir an geri durmamış ve insanları da her an böyle olmaya ve her an iyiliğe doğru eksilmeyen bir çaba içinde yaşamaya; hikmete, güzelliğe ve bitmeyen sevgiyi çağırmıştır.

**TASAVVUF DÜNYÂSÎ İÇİNDE
HÂCE AHMED YESEVÎ (X)
(Vef. 1166)**

Doç. Dr. Fahrettin OLGUNER

Anadolu'nun ve Türkistan'ın Atası, Büyük Türk Mütefekkir ve Mutasavvıfı **Hâce Ahmed Yesevî**'nin dostları ve torunları.... sizleri hürmet ve sevgi ile selâmlarım...

Hâce Ahmed Yesevî kimdir, kendisi için bütün dünyâca bir yıl da tahsis edilerek kendisini anma lüzûmu nereden kaynaklanmaktadır?

Her insan çevresinden ve önce gelenlerden çok, pek çok şey alır. İnsan çevresine ve sonra geleceklere bâzı şeyler vererek insanlığa katkıda bulunur. İnsanlığa birşeyler vererek katkıda bulunanların sayısı, insanlara nisbetle çok azdır. Ama bunlar, insanlığın seçkin sîmâlarıdır. Öyleyse insan vardır, doğar büyür ve ölür. İnsan vardır, doğar, büyür ve ölmez. Şu anda mânevî huzûrunda bulunduğumuz Hâce Ahmed Yesevî, bu ölmeyenlerden biri, hem de Türk olan birisidir. Onu anmak, onun katkılarına teşekkür etmek ve bunlar karşısında kendi durumumuzu gözden geçirmektir.

Târihî şahsiyetler, târih vesîkalarından öğrenilir. Lâtif bir sır gibi her an aramızda yaşayan Hâce Ahmed Yesevî'nin şahsî hayâtı hakkındaki târih vesîkaları ne yazıkki fazla, net ve sağlam değildir. Gerçi büyük seyyâhımız **Evliyâ Çelebi** (1611-1681), **Künhü'l-Ahbar** yazarı târihçi **Âlî, Nefâhatü'l-Üns** sâhibi **Molla Câmi** ondan bahsederler. Ancak bunlar hem geç, hem de dolaylıdır. **Ferîdüddin Attar** (1145-1221) gibi bâzı

(*) Konya'da, Konya Ticâret Odası ile Aydınlar Ocağı'nın düzenlediği 23-1-1993 târihinde yapılan panel'de sunulan tebliğdir.

tezkerecilerin işaretleri, bu hususda yetersizdir. Dolayısıyla onun hayat hikâyesini bize verenler, **Reşehatü Aynî'l Hayat** sâhibi **Hüseyin Vâiz Kâşîfî**, **Cevâhirü'l-Ebrar** müellifi **Hazînî**.. gibi menâkıb yazarları ve çeşitli Velâyetnâme müellifleridir.

Menâkıb kitaplarında verilen hayat hikâyeleri tabîî ki menakîb terimine uygun olarak, efsâne (mitoloji) ile karışık, sisli bir manzara arzederler. Şüphesiz Hâce Ahmed Yesevî'nin hayatı da böyledir.

Sözü edilen kaynakların nakillerinden anlaşıldığına göre Hâce Ahmed, ikinci söyleniş ile **Akşehir** olan **SAYRAM**'da dünyâya gelmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. Bir mutasavvıf olan babası **Şeyh İbrahim** vefat ettiğinde Ahmed, yedi yaşında bir öksüz olarak ablası **Gevher Şehnaz**'ın elinde kalır.

Menkabeye göre Türkistan'da Yesevî adlı bir hükümdar, **Karacuk** denen bir dağın ortadan kaldırılması için velîlerin yardımına mürâcaat eder. Ablasının müsâadesi, vefat etmiş bulunan babasının izni ile Türkistan'a gelip hükümdârın dâvetine katılan küçük velî Ahmed, öteki velîlerin başaramadığı talebi gerçekleştirir, dağı ortadan kaldırır ve hükümdârı dertten kurtarır. Bundan dolayı hükümdârın adı olan **Yesevî**, onun isteği üzerine ve yine kendisine iltifat olsun diye küçük velînin ismine eklenir ve böylece adı "**Ahmed Yesevî**" olarak dillerde dolaşmaya başlar.

Hâce Ahmed'in Türkistan'da (Yesi'de) bulunduğu sırada, Hz.Muhammed (S.A)'in sehâbesinden olan **Arslan Baba** isminde bir zât, Allah Rasûlü'nden alıp dörtyüz yıldır sakladığı emânetle birlikte Yesi'ye gelir. Küçük Ahmed ile tesâdüfen karşılaşınca o sahâbe daha konuşmadan çocuk kendi emânetini sorar ve Arslan Baba'dan alır. Kısa bir süre sonra da Arslan Baba, hayâta vedâ eder.

Arslan Baba ile olan alışverişinden sonra Ahmed Yesevî'yi Buhara (veyâ Semerkant'ta), **Şeyh Yusuf Hemedânî** (1049-1140) adlı büyük âlim ve mutasavvıfın yanında görüyoruz. Tefsir, hadis.. gibi zâhir ilimlerde üstün ve sağlam bir Hanefî âlimi olan Yusuf Hemedânî, sünnete dayalı, zengin ve engin bir tasavvuf hazînesine de sâhip bulunuyordu. Arslan Baba'dan aldığı himmetle birlikte Ahmed Yesevî'yi işte bu Yusuf Hemedânî'nin ilim ve fazîlet hazînesi içinde yetiştirmekte buluyoruz.

Esâsen gönlü açık ve keşf sâhibi bulunan, ayrıca zâhir ilimlerde ve

tasavvuf dalında büyük merhaleler de kateden Hâce Ahmed Yesevî, hocası ve şeyhi olan Yusuf Hemedânî'nin irtihâlinden sonra üçüncü halifesi olarak onun yerine geçer. Fakat o, bu makamda kalmaz. yine aldığı mânevî bir işaretle yerini, **Abdülhalik Gücdüvanî**'ye (vef.1220 m.) bırakarak Yesi'ye döner. Burada onun uzun bir süre daha yaşadığı anlaşılmaktadır.

Yine rivâyetlere göre Hâce Ahmed Yesevî, **altmışüç** yaşına geldiğinde, aldığı bir ilhama dayanarak, peygamberi **Hızret Muhammed** (S.A)'e benzemek; O, altmışüç yaşında bekâya intikâl etmiş bulunduğu, kendisi yerin üstünde O'ndan fazla kalmayı ona muhalefet saydığı için yerin altında bir hücre yaptırttı ve hayâtının geri kalanını orada geçirdi.

Menkabeye göre Ahmed Yesevî'nin (her halde sazlı-sözlü) cereyan eden zikir meclislerine kadınların da katıldığı rivâyetleri çevrede dolaşmaya başladı. Bunun üzerine Horasan ve Mâverâünnehr'in kendilerini şeriat savunucusu kabul eden âlimleri, durumu tetkik için Türkistan'a müfettiş gönderdiler. Meseleyi farkedene Ahmed Yesevî, kendi müridleri arasından imtihanla tesbit ettiği **Celâl Ata**'nın eline ağzı kapalı bir hokka vererek onu kendisi için müfettiş gönderen âlimlere yolladı. Toplanıp kendilerine gelen hokkayı açan âlimler, hokkanın içinde yan yana duran **ateş** ile **pamuk** bulunduğu, ateşin sönmemiş, pamuğun da yanmamış durumda olduğunu görüp hakîmce verilmiş edebî cevâbı anladılar.

Boş zamanlarında tahtadan kaşık-kepçe yapıp satarak geçinen Ahmed Yesevî, kaşıkları, bir öküzün üzerine koyduğu heybeye yerleştirir ve onu pazara salardı. İhtiyâcını alan müşteri de parasını heybeye atardı. Müşteri hîle yapı da parayı heybeye atmazsa öküz onun peşini, parayı alıncaya kadar bırakmazdı.

Bütün bu olup bitenler, Hâce Ahmed Yesevî'nin ününü, çok geniş bir çevreye yaydı.

Hayâtının önemli bir kısmını geçirdiği hücresi, kendisine türbe olmakla kalmadı, yakın ve uzak bölgelerin ikinci kâbesi hâlini aldı. Sağlıklarında kendisinden himmet alan insanlar, öldükten sonra da onun türbesi yakınına gömülmeyi şefaât vesîlesi addeder oldular. Karda-kışta ölüp de oraya götürülemeyenlerin cesedi, keçelere sarılıp sarmalanarak oraya götürülmeye müsâit havanın gelmesini bekler oldular.

Onun ömür sürmesi için kaynaklar 120-130 yıl arasında değişen ol-

dukça farklı rakamlar verirlerse de onun bekâ âlemine intikal târihi, umûmiyetle, milâdî **1166** olarak benimsenir.

Yine rivâyetlere bakılırsa Hâce Ahmed Yesevî'nin **İbrahim** adındaki oğlu, küçük yaşta ölmüş ve soyu, kızı **Gevher Şehnaz** yolu ile devam etmiştir.

Ahmed Yesevî'nin soyu, **Hız.Ali**'ye çıkarılmak istenmiş, bu sebeble de kendisine, bu mensûbiyeti ifâde eden ve "seyyid-efendi" mânasına gelen "**Hâce**" lâkabı verilmiş, daha sonra da bu lâkab, uzak torunu **Evliyâ Çelebi**'de "**çelebi**" libasına bürünmüş görünüyor.

Oldukça uzun sayılabilecek bir ömre vedâ ederken Hâce Ahmed Yesevî, arkasında (rivâyetlere göre 12 veyâ 99 bin gibi farklı rakamlarla gösterilmiş) büyük bir mürid ordusuyla temsil edilen oldukça câzip bir fikir ve zihniyet dünyâsı bırakıyordu.

Gerek tarikat, gerekse fikir ve zihniyet olarak **Yesevîlik**, bütün Orta Asya'ya yayıldığı gibi kuzeyden Hazar ve Kafkaslar, güneyden Horasan ve Anadolu Yolu ile Balkanlar'a kadar uzandı.

Mansur Atâ (), **Süleyman Hakîm Atâ** (vef.1186).... gibi zevat doğrudan doğruya, **Bahâeddin Nakşibendi** (vef.1389), **Hacı Bektaş Veli** (vef.1271).. gibi zevat da dolaylı yoldan ve mânen onun müridi ve tâkipçisi sayılmışlardır.

Bu canlı fikir ordusuna ilâve olarak Ahmed Yesevî, "**Fakrnâme**" isimli küçük bir risâle ile tasavvufî şiirler manzumesi olan ve "**Divan-ı Hikmet**" diye anılan iki yazılı eser bırakmış görünüyor.

Bu iki eser onun duyuş, düşünüş, inanış ve yaşayış dünyâsını aksettirmektedir.

Özellikle Divan-ı Hikmet'den anlaşıldığına göre Hâce Ahmed Yesevî'nin, küçük yaştan itibaren her hareketini yönlendiren bilgi, ilâhî kaynağa dayanan ilhâmın bilgisidir. O, devamlı ilham alır, meleklerle hemhal, **Hızır** ile arkadaşır. Büyük ruhlarla buluşur, Hz.Muhammed (S.A.) ile olduğu gibi, öteki peygamberlerle de sık sık irtibat kurar. O, ilâhî hitâba doğrudan doğruya muhâtab olmaktadır.

Kemâlinin ve fazîletini teyidi demek olan bunca iltifata rağmen Hâce Ahmed Yesevî, kulluğunu hiç unutmaz. Bulunduğu makamla her an ayağının kayabileceğini düşünür ve sık sık tevbe-istiğfar eder.

Sâhib olduğu makâmın yüceliği ona başkalarını hor görme hakkına

vermediği gibi, kulluk görevini ihmâle de sevketmez. Gece gündüz Allah'a kulluk etmenin çabası içinde olan Ahmed Yesevî'nin asıl isteği ilâhî aşktır ve ona göre aşk olmadan, ibâdet de dâhil, hiçbir şeyin değeri olmaz.

Yazılı eserlerle canlı vesîkaların meydana getirdiği portreye göre Hâce Ahmed Yesevî'nin fikir ve şahsî hayâtı, ana çizgileriyle budur. Bu portrede ona âid bulunmayıp silinecek çizgiler vardır.

Herşeyden önce **Dîvan**'daki bâzı hikmetlerin onun kendisine âid bulunmadığı kabul edilir. Fakat bunlar, hangi mürîdinin kaleminden dökülmüş bulunursa bulunsun, onun duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Ve bunda şüphe yoktur.

Dîvan'ın bilgi kaynağı olan ilham ve kerâmât, hemen her sûfî ve mutasavvıfın hayâtının tabîî bir parçasını oluşturmaktadır. Nitekim Hâce Ahmed Yesevî'nin bekâya intikal târihlerinde henüz dünyâya yeni gelmiş bulunan **Muhyiddin İbnü'l Arabî** (), Yesevî'nin hallerini ve sözlerini âdetâ tekrar edecektir. Hattâ bunları tekrar etmekle kalmayacak, bu haller ve sözler onun günlük hayâtının tabîî birer parçasını oluşturacaklardır.

Bu hal ve sözler her yerde bir takımlarının îtirazı ile karşılaşmış ve karşılaşagelmektedir. Bunları tartışmaya gerek görmüyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki, Tanrı'nın ne vahiy ve ilham gücü, ne de hâdiselere müdâhale irâdesi tâtile mâruz bulunmaktadır. Fakat, hangi fikir, ilham ve irâdenin kula, ya da şeytana, hangilerinin ve hangi yanlarının Tanrı'ya âid bulunduğunu tesbit, peygamberler için bile güç, hem de çok güç bir meseledir.

Mânevî bilgi geleneğe bağlıdır. Batılıların ifâdesiyle tradisyoneldir. Bu bilgi insan vâsıtasıyla; dilden dile intikal eder. Hz. Muhammed (S.A) ile A. Yesevî arasındaki bu bağı, sahâbeden addedilen Arslan Baba sağlamış bulunmaktadır. Arslan Baba'ya uzun bir ömür atfedilmesi, aradaki bağlantının canlılığını göstermek arzusundan kaynaklanan mevhum (fiksiyonel) bir ifâdedir ve vesîka değerini aramaya gerek yoktur.

Menkabeler Hâce Ahmed Yesevî'yi, soy îtibâriyle Hz. Ali'ye bağlamak istemektedirler. Maddeten bunu iddiâyâ imkân yoktur. Mânevî bağı göstermenin de ötesinde bu gayret, bir ırkın, yâni Türkler'in İslâm'a bağlanış tarzını ve tavrını gösterir: "Türklerin müslümanlığı gibi soyu da

Hız. Muhammed (S.A)'in himâyesinde yaşamaktadır." denilmek istenir ve târihî vâkıya uygundur.

Bugün Yesevîlik tarîkatine doğrudan doğruya bağlı bulunanların sayısı fazla değildir. Yer yer bunu kolları gibi gösterilen Nakşîlik ile Bektâşîlik'in zamanla hayli değişikliğe uğradığı; Bektâşîlik'in dîne âid resmî kuralların gevşetilmesi, Nakşîlik'in ise bunların katılaştırılması yollarına girdiği târihî bir vâkıdır. Ancak buna rağmen her iki ekolün temel taşlarının Yesevî'ye âid bulunduğu kabûl olunmalıdır.

Aslında Hâce Ahmed Yesevî'nin başarısı, kurduğu tarîkate girenlerin, ya da Ona doğrudan doğruya mürid olanların sayısında değil, Onun başarısı, onun meydana getirdiği ve İslâm Dünyası'nın aşağı yukarı yarısına yakınına hâkim olan zihniyettir. Ve bizce bu, çok daha önemlidir. **Bu zihniyet; dîne, sünnî tasavvuf zâviyesinden bakma zihniyettir.**

Bu zihniyet, aslında dünyâyâ ve insanlığa farklı bakan, bunları farklı ölçülerle değerlendiren zihniyettir.

Teferruat (detaylar) parantez içine alınırsa dünyâyâ ve insanlığa bakan zihniyet iki ayrı bölümde düşünülebilir.

Bunlardan birine göre insan, tabiat-yaratılış-îtibâriyle kötüdür; kötülüğe meyilli, istismâra hazırdır. O, zâlim, gaddar ve kan dökücüdür. O, kin intikam, öfke ve kıskançlık gibi duygularla dopdolu bir varlıktır.

Burada âdetâ Âdem'in-yânî insanın-yaratılışında Allah'a îtiraz eden "Meleklerin Zihniyeti" ile karşı karşıyayızdır. Şu kadar var ki Onlar, insanın zuhûruna karşı çıkıyorlardı. Şimdi yeryüzündeki bu zihniyetin ise, böyle bir imkânı yoktur. Buna karşılık bu zihniyet de insanı, buradaki bir takım değerler ve varlıklar karşısında maddî kelepçeye vurma hevesindedir.

Bu zihniyete göre mademki insan, yukarda belirtildiği üzere, menfî karakterli-şer güçlerle dopdolu-bulunmaktadır, şu halde kadın, mal, para, ırz, iffet.. gibi birtakım değerler ona emânet edilemez, insan bunlarla yalnız başına kontrolsüz bırakılamaz. Bu menfî karakterli insanın anlıyacağı tek dil, **kuvvet ve cezâ**, sonuç olarak da **korkudur**. Öyleyse bir takım sosyâl müesseseler, kânunlar, kurallar ve müeyyidelerle insan, sınıksız ve kısıvrak bağlanmalıdır. İşte bu takdirde ancak, insanı korumuş, onu kötülüklerden kurtarmış oluruz.

İşte kâh iktidar ve cemiyet, kâh iktisat ve siyâset, kâh kânun ve şeriat, kâh ahlâk ve fazîlet... adına, "totalitarizm, komünizm, sosyalizm...." gibi isimlerle ortaya çıkan cereyanların altında yatan zihniyet budur ve bunlar, adları ne olursa olsun, "insanın insana hâkimiyeti" demektir.

Bunun karşısındaki-mukâbil-zihniyete gelince, buna göre insan mürekkebi (kompoze) bir bütündür. Yukarda sözü edilen menfî güçlere mukabil insanda, adâlet, merhamet, sabır, mülâyemet, iffet, muâvenet... gibi duygularla dolu, müsbet karakterli ve adına "**ilâhi nefis**" veya "**ilâhi ruh**" denilen bir "**güç kaynağı**" da bulunmaktadır.

İşte önemli olan insandaki bu müsbet karakterli gücün faaliyete geçmesi ve geçirilmesidir. Ancak bu gücün yönü dâimâ ilâhî-metafizik-âleme dönüktür. Bundan dolayı da yeryüzünde o, ince, zarif, hassas.... bir tarzda ortaya çıkar. Hemen geri çekilivermesi de bundandır. Çoğunlukla derûnî -iç-duygular olarak bilinen bu gücün hâkimiyet kazanması, insanın otokontrole geçmesini sağlar ve bu takdirde ancak insanın menfî güçlerinin onu yoldan çıkarması mümkün değildir. Suç ve istismar konularının, para mevki, kadın, erkek.. vs.nin ortada bulunması ve ayak altında dolaşır olması... insana kötülük yaptırmaz. Aksine, bunların ortalıkta bulunmaması insan irâde ve hürriyetine aykırı olur. Çünkü, ortada kötülük unsurları bulunmazsa ilâhî ruh, irâdeye bağlı fonksiyonunu icrâ edemez ve onun fazîleti ortaya çıkamaz..

Fakat bir noktanın iyi bilinmesi gerekir ki bu iç murâkabeye (otokontrole) hiçbir zaman ulaşmayacak, ulaşmayacak insanlar olacak ve yeryüzü durdukça bunlar onun üzerinde dâimâ bulunur olacaklardır. İşte cezâ kânunları, insana fazîlet kazandırmak için değil, fazîletle yaşamakta ve yaşayacak olan kişiyi ve kişileri bunların kötülüğünden-şerrinden-korumak için bulunacaktır. Bu ise, insanın insana hâkimiyeti değil, aksine insanın insandan korunması ve yardım görmesi demektir.

İşte Hâce Ahmed Yesevî'nin Türk İslâm Dünyâsı'nda oluşturduğu veya oluşup gelişmesine hizmet ve yardım ettiği "**ZİHNİYET**" budur. Bu bakımdan Hâce Ahmed Yesevî, ne kadar yüceltilse azdır.

Bugün yalnızca Türk dünyası değil, bütün İslâm Âleminin muhtac bulunduğu zihniyet, bu zihniyettir. Bu açıdan Türk-İslâm Dünyâsı Hâce Ahmed Yesevî'ye her günden daha çok muhtaçtır.

Onun ruhu şâd, himmet'i bol olsun.

SÂMÎHA AYVERDÎ'NİN RÛHUNA
GAZEL

*Görünen her şeyi tevhîde işâret bilirim.
Hüsn'ü, Mutlak'da bulan Aşk'a izâfet bilirim.*

*Bir avuç toprağa minnet edilen âlemde
Gönlü toprakta ilâhî bir emânet bilirim.*

*Toprağın bağına gizler gönül, âzâdeliği
Başka sevdâ dilemem gayrı esâret bilirim.*

*"Âşıkın gönlün alan hâleti ta'bîr edemem"
Tâ ezelden beridir hasrete dâvet bilirim.*

*Âşıkın alnına Cümhûr yazılan her yazıyı
Her nefes aşka yönelmekden ibâret bilirim.*

Memduh Cümhur

SUYA ve BOĞAZ'A DÂİR

Kemâl Y. AREN

*" Sûya versün bağbân gülzârı zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün-tek verse bin gülzâre sû "*
FUZÛLÎ

Su için yazılmış şiirlerin en güzeli muhakkak ki Fuzûlî'nin " Su Kasidesi" dir. " Gül " remzi ile Hz. Peygamber'i yâdettiği bu emsalsiz manzûmede Fuzûlî, " Su " ile de hasreti, özleyişi anlatmaktadır. " Bahçıvan, bütün gül bahçesini sulara terketsin -bu işin arkasını bıraksın- zîra bir gül bahçesine su verse, senin yüzünün güzelliğine sahip bir tek gül yetiştiremez. " derken, ilâhî güzelliğe varmada beşer aczini dile getirir.

Şüphesiz ki su, hayat vericidir. " Biz canlı olan her şeyi sudan hal-kettik " (1) Bu demektir ki su, hayat vericidir. Ama ne ki bunun bir tek yerde tahakkuk etmediğini yine Fuzûlî söylüyor:

*" Saçma ey göz eşkden gönümdeki odlare su
Kim bu denlî dutuşan odlare kılmaz çâre su "*

Evet gönül yangınına su çâre olamamaktadır.

Çâre dedim de aklıma geldi:

(1) "Ve cealnâ mine'l-mâi külle şey'in hayy" Enbiyâ Sûresi. 30. Âyet

SULARIN ADINI ANARAK ŞİFÂ BULAN KADIN

Tanpınar, anlatıyor:

" Çocukluğumda, bir Arabistan şehrinde ihtiyar bir kadın tanımiştık. Sık sık hastalanır, ateşi yükselir, o zaman da İstanbul sularını sayıklardı: Çırçır, Karakulak, Şifâ, Hünkâr, Taşdelen, Sırmakeş... " Âdetâ bir kurşun gibi ağırlaşan dilinin altında ve gergin, kuru dudaklarının arasında bu kelimeler ezildikçe fersiz gözlerin canlanır, bütün yüzüne, bizim duymadığımız birşeyler dinliyormuş gibi bir dikkat gelir, yanaklarının çukuru sanki bu dikkatle dolardı. Birgün dâmâdı, babama:

" - Bu, onun ilâcı! Tılsımı gibi birşey... Onları sayıklayınca iyileşiyor, demişti. " (2)

" Biz herşeyi sudan halkettik! " **Herşeyi sudan halkeden, şifâyı da suyun adının zikrinden vermez mi?...**

*

* *

Bilmiyorum, dünyâda, güzelim Türkçemizden başka, yağmura "rahmet-Allah'ın merhameti " anlamını hangi dil vermektedir?...

" Rahmet geliyor. - Rahmet başladı. - Rahmet Yolları Kesti. "

Ve, şu ifâdedeki güzellik:

" Kubbedeki açıktan rahmet yağar, güneş vurur. " (3)

Kubbeden yağan rahmet!.. Suyun kudsietine bakın!...

*

* *

SULAR MEDENİYETİ

" Yalı, deniz sathına gömülmüş ve hattâ bâzen toprak değil, su üstüne yapılmış ve denize bakan odalar su üstüne çıkmıştır. Önlerindeki suları sanki daha ziyâde içlerinde duymak için odaların altlarında kayıkhâne vardır. Daha çok ve daha yakından su sesi dinlemek için, su sesine yalı içinde bir ilâve olsun diye, bu yalıların sofalarında ve hattâ bâzen bunlara ilâveten bâzı odalarında ayrıca birer havuz bulunur. Eski Türk, âşığı olduğu bu sesleri dâimî olarak duymak isterdi. Öyle ki, bu sular mütemâdiyen akar, yalıda bu ses gece gündüz eksilmezdi. Hasretini duy-

(2) Beş Şehir. A.H. Tanpınar. 1000 Temel Eser. İst. 1969. s. 139

(3) Türkçe Sözlük. T.D.K. 1986. c.II. s. 1212

duğu suların sevdâsını yakından tatmin etmek isteyen eski Türkün bu aşkının ifâdesi Boğaziçi yalısı olmuştur. " (4)

Boğaziçi yalısı!..

Boğaziçi....

Yahyâ Kemâl'in "deniz caddesi" dediği o "firûze nehri"!....

BOĞAZ'ın GİZLİ SEVDÂSI:

Bilir misiniz Boğaziçi denilen bu civan delikanlı vaktiyle kime nikâhlıymış?... Dinleyin öyleyse:

" Boğaziçi'nin kısıklar, koltuklar, girinti ve çıkıntıları arasında âvâre âvâre akıp giden sularından, eğilip bir avuç su alsak, bunun ne kadarının Tuna'dan kaçıp, Karadeniz'i aşarak, Boğaziçi'nin vuslâtına erişmiş olduğu, acabâ kaç kişinin mâlûmudur? " (5)

Ah, tabîî ya, tabîî, Tuna'yla nikâhlıydı. Nazlı Budin'in nazlı nâzenin kızı Tuna'yla...

" Adına Osmanlı, dediğimiz o aslan yapılı cihangir, Rumeli'nin ana damarlarından olan Tuna ile tam beş asır evvel kıyılmış nikâhı altında haşır neşir olarak yaşadı. Ama bu târihî nikâh arasına karaçalı gibi girenler: Tuna artık bizimdir. Bundan sonra da yalnız bizim için olacak. Orada bizim gemilerimiz boy gösterecek.. demişse de, birbirlerine aşkla kenetli Tuna ile Türk, bu müdahaleye rağmen, o âşikâne muhabbeti, kaçamak da olsa, devam ettirmeyi başarmıştır.

" Öyle ki, Boğaziçi ile Tuna'nın yekvücut olan sularının esrârı, çok kimseye kapalıdır. " (6)

Öyle olmasaydı Boğaziçi'nde Tuna'yı görürdük. Boğaziçi'nin kızıl aktığını görürdük. Sâdece gurub kızılığını değil, nâhak yere dökülen müslüman kanlarından kızardığını görürdük.

Vah ki vah bizlere.... "Onlar ki bakarlar lâkin görmezler." zümresi-ne dahil olmuşuz. "Onların kaplerine kilit vurulmuştur. Bakarlar, fakat görmezler." **Demek ki, gören göz değil, kalp imiş. Kalpleri mühürlü olanlar göremezlermiş. Vah ki vah bizlere!.... Hayfâ....**

Bilsek de bilmesek de, " Hâl dili ile yalvara yakara konuşup birbir-

(4) "Boğaziçi Yalıları" A.Ş. Hisar. Varlık Yayınevi. 1954. s. 13-14

(5) "Ah Tuna, Vah Tuna" S. Ayverdi. Hülbe 1990. s. 5

(6) a.g.e. s. 5

leri içinde yokluk örtüsü altında gizlenmiş Boğaziçi ile Tuna, aralarına girmiş ağyârı görmezlikten gelip bir çeşit teselli arıyorlar.

" Uzaktan tâ buralara kadar âşinâlık destanları okuyan Tuna: Ben Tuna, Türk'ün civârıma ilk ayak bastığı yıllarda, Sava denen dostumla gönül birliği edip, başbaşa vererek akıp dururken, zaman oldu, keyfimize keder çökerek o kadîm âşinâmız Osmanlı, buralardan uzaklaştı. Beşyüz seneden sonra elini eteğini bizden çekerek daracak sınırlarına doğru büzülüp gidiverdi. Amma bu, eğreti ve inanılmaz bir oyuna benziyordu. Ezelde verilmiş bir ahdi, bu gökkubbe içinde bozmak kimin haddi?... diyordu.

" Tuna hiç beş asırlık dostunu unutmuyor mu? Öyle ki, o kadîm dostuna, o benzersiz âşinâsına, işte hırçın diye tanıdığımız Karadeniz'i aşarak gönderdiği suları ile nâmeler yollayarak, gene birbirinin kollarında berâberce coşup akmakla o ezeli ünsiyetini bir tecdîd-i îmân ile imzâlayarak, o Dârü'l-cihad'dan gizli nikâh şahitlerini göndermekten geri kalmamış bulunuyor. Ne denir?..

" İşte aşk, âşıktan koparılamıyor vesselâm..." (7)

Öyle mi?...

Ey eski, ya da yeni Osmanlı Türk'ü!....

Ey gizli, ya da açık Müslüman!... Okuman yazman yok mu? Boğaziçi sularındaki Tuna'nın nikâh şahitliği yapan sularına yazdığı mektubunu niye okumuyorsun?

Basâr-ı basîretin mi bağlandı, kanın mı dondu, ne oldu sana?.....

(7) a.g.e. s. 6-7

BİRGİVÎ VE TASAVVUF

Doç. Dr. Mehmet DEMİRCİ**

Din, düşünce ve idâre hayatımızda, uzun asırlar tekke ve medrese etkisi atbaşı berâber devam etti. İlim erbâbı, medreselerde ders okutup câmilerde şer'î bilgileri halka öğretirken, tarîkat ehli şeyhler ve dervişler de tekke ve zâviyelerde zikir, fikir ve sohbet meclislerinde irşad hizmetlerini yürüttüler. Pâdişah ve idârecilerin çevresinde âlim ve mutasavvıflar, seferde ve hazarda birlikte yer aldılar.¹ Meselâ Kanûnî devrinde İmparatorluk sınırları içinde, tahrir defterlerine göre toplam 1262 adet tekke ve zâviyenin varlığı söz konusudur.²

XV. yüzyıl başlarından itibaren tedrîsî tasavvuf cereyanları yayılmaya başlamış, ayrıca tarîkat erbâbının şer'î ilimlere vukûfu sebebiyle, tekke ve medrese erbâbı arasında kayda değer bir münâkaşa olmamıştı. Birgivî Mehmet Efendi'nin yaşadığı devir (929/1522-981/1573) dâhil, bu hükmü geçerli sayabiliriz.

I. Selim zamanında (1512-1520) Sünnî Osmanlı ve Şîî İran arasında siyâsî anlaşmazlık çıktı. Bu sırada Şah İsmâîl'in güçlü propagandası sonucu, dayandığı zemînin kayması ve devlet bütünlüğünün sarsılması tehlikesini sezen Osmanlı idâresi, Şîî-Bâtınî cereyanlarla şiddetli bir mücâdeleye girmek lüzûmunu hissetti. Bu mücâdele sonucu, medrese zihniyeti oldukça kuvvetlendi. Şîî-Bâtınî temâyüle yatkınlık görüntüsü

* İmam Birgivî Sempozyumu'nda sunulan Tebliğ, 22-23 Kasım 1991, ÖDEMİŞ

** Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fak. İZMİR

veren bâzı tasavvuf mensupları tâkibe mâruz kaldı.

Şîî-İran tehlikesinin baş göstermesinden îtibâren, Osmanlı idâresi, kuruluş yıllarına hâkim olan tasavvufî eğiliminden ayrılarak medreseye daha çok yönelmiş görünür. Bu arada çeşitli sebeplerle bâzı tarîkat ileri gelenlerinin öldürülmesi gibi acı olaylar vukû bulur. Buna rağmen XVI. yüzyılda genel olarak fazla taassup gösterilmediği, değişik dînî kanaatlerin müsâmaha ile karşılandığı, ancak târihimizin bu bakımdan iyice incelenmediği ifâde edilir.³ Tartışmalar daha çok meslek ve meşrep farkına dayanan fikir ayrılıkları durumundadır. İşte bu tartışmalar içinde yer alan şahıslardan biri de Birgîlî Mehmed Efendi'dir.

Biz burada Birgîvî'nin özellikle tasavvufla ilgili yönlerine işâret edeceğiz.

Günümüzde onun hakkında ileri sürülen görüşlerden birine göre "...döneminin katı bir şeriatçısı, koyu bir tasavvuf ve tarîkat düşmanı" olarak tanınan Birgîvî Mehmed Efendi, **Tarîkat-ı Muhammediyye** adlı eserinde tasavvuf düşüncesini, tarîkatleri ve tarîkat şeyhlerini eleştirmektedir.⁴

Bu konudaki başka bir kanaate göre, aslında Birgîvî Ehl-i Sünnet anlayışındaki tasavvufa karşı değildir. O sûfî görünüp de, bu işin ehli olmayanlara hücum eder. Nitekim sâdât-ı sûfiyeden Serî es-Sakâtî (ö. 257/870), Bâyezîd el-Bistâmî (ö.261/874), Ebû Saîd el-Harrâz (277/890), Cüneyd el-Bağdâdî (297/909) gibi ilk devir sûfîlerinden nakiller yapar ve onların şeriat-tasavvuf berâberliğine âit görüşlerini aynen benimser. Tasavvuf klâsiklerinden olan **Kuşeyrî Risâlesi**'ni bu gibi konularda kaynak gösterir.⁵

Acabâ işin aslı nedir?

Birgîvî Mehmed Efendi'nin İstanbul'da Semâniye medreselerinde

- 1 Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi** III, 1.kısım, s.348, Ankara 1983; Hüseyin Gazi Yurdaydın, **İslâm Tarihi Dersleri**, 105-106, Ankara 1971; Yusuf Ziya Yürükan, **Bir Fetvâ Münâsebetiyle, AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, I/2-3, s.145, Ankara 1952; H.Kâmil Yılmaz, **Aziz Mahmud Hüdâyî**, 24-25, İstanbul 1982
- 2 H.Kâmil Yılmaz, **age**, 25
- 3 H.Gazi Yurdaydın, **İslâm Tarihi Dersleri**, 109
- 4 H.Gazi Yurdaydın, **Türkiye Tarihi II Osmanlı Tarihi** içinde s.156, Cem yayınevi, İstanbul 1988
- 5 Bk.Muhammed Birgîvî, **et-Tarîkatü'l-Muhammediyye**, 11-12, İstanbul, 1315; Abdülganî Nablusî, **el-Hadîkatü'n-Nediyye Şerhu't-Tarîkatü'l-Muhammediyye**, I,155 ve 168-186, İstanbul 1290; Emrullah Yüksel, Mehmed Birgîvî, **Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi**, II,179, Ankara 1977; A.Turan Arslan, **İmam Birgîvî ve Günlük Hayâtı, İlim ve Sanat Dergisi**, Ağustos 1988, s.54.

ciddî bir tahsil gördüğü, devrin medrese ilimlerini iyice öğrendiği bilinmektedir. Kur'ân-ı Kerim âyetleri ve hadis kitaplarına vukûfu, eserlerinden anlaşılmaktadır. Kaynaklar, medrese tahsîlini tamamladıktan sonra, Mehmed Efendi'nin Bayrâmî şeyhlerinden Karamanlı Abdurrahman Efendi (ö.973/1565)'ye intisab ettiğini yazar. Böylece zühd ve takvâ yolunu tutarak mücâhede ve riyâzet sonucu, iç dünyâsının arındığını belirtir.⁶

Medrese tahsîlinden sonra bir tarîkate intisab etmek ve ikisini berâber götürmek, o devir için yadırganan değil, aksine tabîî bir hâdisedir. Nitekim Birgivî'nin babası Pir Ali de **"..zâviye ashâbından sâhib-i irşad ve şeyh"** ve aynı zamanda Balıkesir'de medresede müderris idi.⁷

Mehmed Efendi'nin tarîkate intisâbından sonraki tasavvufî hayâtına âit yeterli bilgiye sâhip değiliz. Bu meyanda dikkatimizi çeken şey, bir ara resmî bir hizmet olan Edirne'deki kassâm-ı askerîlik görevi sırasında aldığı ücretleri, şeyhinin telkîniyle geri vermiş olması ve sâhibi bulunamayanları da fakirlere dağıtmasıdır.⁸ Bunu, tasavvuftaki verâ ve takvâ anlayışıyla izah edebiliriz.

Mehmed Efendi'yi tasavvufa yönelten sebeplerden biri çevre ise de, asıl sebep kendi iç dünyâsı idi. Zamânındaki bir takım dînî ve sosyal hâdiseler (rüşvet, ehil olmayan kimselere önemli mevkiler verilmesi, câhil şeyhler, ücretle Kur'an tilâveti vs.) rûhunu rencide ediyor, halkın bid'atlere dalmasından dolayı günden güne ümitsizliğe düşüyordu.

Öyle görünüyor ki, olumsuz kabul ettiği bu şartlar muvâcehesinde bir müddet inzivâyâ çekilerek, hiç olmazsa kendi nefsinin arıtmak düşüncesiyle tarîkate intisab etti. Bu yolun gereklerini yerine getirmeye başladıysa da, tasavvufî hayâtı sonuna kadar götüremediği anlaşıyor. Bu arada "tarîkattaki riyâzet ve Vahdet-i Vücut felsefesini kavrayamadığından"⁹ söz edilir. İçinde yetiştigi medrese çevresiyle tasavvufî hayat arasındaki farkın onu ürkütmüş olması üzerinde durulur. "Birgivî her mesele için kitaptan bir senet aramağa ve bulmağa alışmış müteassıp bir genç-

6 Bk. Atâî, *Hadâîkü'l-Hakayık fî Tekmîleti's-Şakayık* (Zeyl-i Şakayık), 180, İstanbul 1268; Şemseddin Sâmî, *Kamûsu'l-A'lâm*, II, 1234; Uzunçarşılı, *age*, 355.

7 A. Turan Arslan, *Ag makale*, s.52

8 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 253, İstanbul 1353

9 Uzunçarşılı, *ag yer*

ti. Mantık ilmini iyi öğrenmişti, öyle her söze eyvallah diyecek bir meşrepte değildi."¹⁰ denir.

Gerçekten, tasavvufî hayatta yıkılmadan yapılmak mümkün değildir. Tasavvufun meşhur târiflerinden birine göre "**Hakk'ın seni senden öldürmesi, kendisi ile diriltmesi**"¹¹ söz konusudur. Buradaki "ölüm" tasavvuf terimi olarak "zühd", "terk", "fenâ" gibi ifâdelerle anlatılır. Bu, aslında fiilen değil gönülden ve fakat daha tam bir terktir. Bu safha yaşanmadan, beklenen diriliş (bekâ) ve rûhânî neşveye ulaşılmaz. Boşalmadan dolmak mümkün değildir.

Şeyh Karamânî'nin basîretli bir mürşid olduğu anlaşılıyor. Mehmed Efendi'nin hâlet-i rûhiyesini iyi fark eder. Zâhir ilimlerdeki kabiliyet ve istîdadının daha çok ve mâneviyat neşvesine gâlip olduğunu görür. Netîcede kendisine yine eski mesleğine dönmesini, zâhir ilimleriyle, va'z ve tedrisle uğraşmasını tavsiye eder.¹²

Mehmed Efendi'nin müridlik devresinin ne kadar sürdüğünü bilmiyoruz. Meşhur ve yaygın eserlerinde, Birgivî'nin kendi şeyhinden ve intisâbından bahsettiği görülmez. Bid'atler konusunda hassas olması dolayısıyla, müesseseseleşmiş şekli, teferruatlı hâle gelmiş âdab ve erkânıyla tarîkatlere sıcak baktığı söylenemez. Onun en meşhur kitabının adı bu duygunun eseri olsa gerektir: Şu veyâ bu şahsa izâfe edilen bir yol değil, fakat "**et-Tarîkatü'l-Muhammediyye**".

Bununla birlikte onu tasavvuf düşmanı olarak da kabul edemeyiz. Az sonra göreceğimiz gibi, eserlerinde bilhassa tasavvufî ahlâka geniş şekilde yer verir. Sûfî müelliflerin terminolojisini kullanır, ahlâkî tezkiye konusunda hemen hemen aynı usulleri anlatır. Bu husustaki örneği, muhtemelen Gazâlî'nin **İhyâu Ulûm'u** ve benzeri tasavvuf ağırlıklı eserlerdir.

Atâî'ye göre, oğlu Şeyh Fazlullah, babasından maddî-mânevî bir çok şey almışken "ınân-ı azmini semt-i zühd ü salâha imâle ve levâzim-i maâşını hîzâne-i Vâhibü'l-âmâle havâle" etmişti.¹³

Sûfî müelliflerden Abdülganî Nablusî (ö.1143/1731) Tarîkat-i Muhammediyye'ye **el-Hadîkatü'n-Nediyye** ismiyle bir şerh yazmış, yeri gel-

10 M.Ali Aynî, **Türk Ahlâkçıları**, 106-107, İstanbul 1939.

11 Kuşeyrî, **Risâle**, 217, Kahire 1386/1966; aynı eser, S.Uludağ tercümesi (**Kuşeyrî Risâlesi**), 392, İstanbul 1978.

12 **Osmanlı Müellifleri**, I, 254.

13 Atâî, **age**, 679

dikçe İbn Arabî'nin **Fütûhât** ve **Fusus**'undan bol bol alıntılar yapmıştır. Ayrıca meselâ **Tekmile-i Tercüme-i Tarîkat-ı Muhammediyye** yazarı, yaptığı ilâveler ve iktibas ettiği şiiirlerle, tasavvufî bahisleri bir sûfî müellif üslûbuyla genişletmiştir.¹⁴

Mehmed Efendi sanki bir tarîkat şeyhi imişçesine "**Evrâd-ı Birgiviyye**" adlı bir risâlesinden söz edilir.¹⁵ Buna göre, kendisinin bir tarîkat mensûbuymuşçasına yerine getirdiği nâfile ibâdetler, günlük duâ, tesbih ve virdleri olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Birgivî'nin Eserlerinde Tasavvuf:

Bir insanın fikrî yapısı eserleriyle daha iyi tânınır. Burada onun üç eserine dayanarak tasavvuf hakkındaki tavrını belirtmeye çalışacağız. Bunlar meşhur **et-Tarîkatü'l-Muhammediyye** ve "tasavvufî eserleri" başlığı altında yer alan **Cilâû'l-Kulûb** ile **ez-Zikru'l-Cehrî**'dir.

Üzerinde durduğu "tasavvufî" sayabileceğimiz hususları da iki sınıfta sunmak istiyoruz: Benimsediği konular, aleyhinde olduğu konular.

Tarîkat-ı Muhammediyye incelendiği zaman görülecektir ki, büyük bölümü tasavvufî ahlâk konularını ihtivâ etmektedir: Takvâ, kalbin âfetleri, riyâ, gizli riyâ, kibir, tevâzû, hased, hilim, dünyâ ve mal sevgisi, dilin âfetleri ve benzerleri. Gerçi bunlar sâdece tasavvufî değil, aynı zamanda her seviyedeki İslâm ahlâkının müşterek konularıdır, denebilir. Ne var ki Birgivî, konuları işlerken zaman zaman tasavvufî zemîne uzanır. Gizli riyâ ve takvâ bahislerinde bu husûsu açıkça görmek mümkündür. Meselâ şöyle der: "Takvânın en yüksek derecesi, insanın kalbini, sırrını Hak'tan gayrisiyle meşgul eden şeylerden ve her türlü düşünceden saklaması ve bütün varlığı ile O'na yöneltmesidir."¹⁷

Birgivî'nin eserlerinden **Cilâû'l-Kulûb**'un¹⁸ misvak, vasiyet, nezir, ücretle Kur'an okumak gibi bahisler hâriç tutulursa, tamâmen tasavvufî konular ihtivâ ettiği görülür. Önce zühed meselesinden bahseder. Bu konudaki âyet ve hadislerle yer verir s.7-13. Nefis muhâsebesinin önemi

14 Bk.**Tekmile-i Terceme-i Tarîkat-ı Muhammediyye**, İstanbul 1315; meselâ, s.58

15 Atsız, **Birgili Mehmed Efendi Bibliyografyası**, 39, İstanbul 1960

16 A.Turan Arslan **ag makale**

17 **et-Tarîkatü'l-Muhammediyye**, 37; Nablusî, **age**, I, 418

18 38 sayfa tutarındaki bu küçük eserin, müellifin vefâtından on sene önce yazıldığı anlaşıyor. Bk.**Cilâû'l-Kulûb**, 38, İstanbul tsz. taşbasm.

üzerinde durur. Kul hakkının nasıl telâfi edileceğini anlatır. İyi arkadaşla sâhip olmanın önemi üzerinde dururken şöyle der: "Elbisedeki bir kiri veya yüzdeki bir lekeyi haber veren kimseye minnet duyarız. Bâtınî ayıplar, zâhirî ayıplardan daha çirkin ve zararlıdır. O halde bâtınî ayıplarımızı bildiren bir kimse daha çok teşekkürle lâıyk olmalıdır." (s.17)

Eserin son bölümü "Allah'ın rahmetinin genişliği gazabına üstünlüğü" başlığını taşır. Burada da konuya âit âyetlere, tevbe ve ilâhî rahmetle ilgili çok sayıda hadîse yer verir. Sonuncu hadis, kaybolan çocuğunu bulunca, şefkatle bağrına basan bir annenin, onu asla ateşe atamayacağını bildiren ve Hz.Peygamber'in "**Muhakkak ki yüce Allah kullarına bu kadının çocuğuna olan şefkatinden daha merhametlidir.**"¹⁹ sözleriyle biten hadistir.

Birgivî, bu bölümdeki hadislerle bakarak, mü'min kâfir hiç kimsenin azâba mâruz kalmayacağını düşünmenin yanlış olduğunu, Ehl-i Sünnet'e göre kâfirler ve bâzı âsî mü'minlerin azap göreceğini ifâde ettikten sonra ilâve eder: "Ben derim ki, buradaki "kullar"dan maksat, Allah'ın kulluğuna râzı olan, O'nun rubûbiyetini tasdik eden kimsedir. Bâzı sözleriyle O'nu yalanlayan, kendisini Allah'ın değil de başkasının kulu sayanlar değildir."²⁰ Böylece, naslara göre çok geniş görünen ilâhî rahmete bir sınır getirmek lüzûmunu hisseder.

Birgivî **er-Risâle fi'z-Zikri'l-Cehrî** isimli küçük eserinde²¹ zikrin lisanla ve kalble olmak üzere iki çeşidi bulunduğunu, hafî zikrin cehrî zikirden 72 derece daha üstün olduğunu, aksini iddiâ edenlerin hatâ ve dalâlete düşeceklerini söyler (s.6). Cehrî zikir söz konusu olsa bile ona göre bundan murad tegannî, elhan, raks ve deveran olmayıp tashîh-i hurûf ve duyurmadır (s.13). Kur'ân-ı Kerîm'i güzel sesle okumakla ilgili hadislerden maksat tegannî değil, tecvid ve tertildir (s.9). Ona göre bid'at ve yanlış hareketleri çoğunluğun hoş görmesi, sonucu değiştirmez. Nitekim "**Müslümanların iyi gördüğü şey Allah katında da iyidir.**"²² hadîsindeki "müslümanlar"la kastedilen, hadîsin tamâmı göz önüne alırsa, bütün müslümanlar değil, sâdece ashaptır (s.24-25).

Birgivî'ye göre cehrî zikir, sesli zikir demektir. Burada uzuvların ha-

19 Müslim, tevbe, 22

20 Cilâü'l-Kulûb, 37

21 **er-Risâle fi'z-Zikri'l-Cehrî'l-İmam Birgivî**, Dersaadet Kitabevi, İstanbul 1988

reketi söz konusu olmamak icap eder, raks ve deveran gibi ki bunlar haramdır (s.4).

Görüldüğü gibi Birgivî'nin tasavvufa değilse bile, tasavvuf ve tekke mensuplarının hareketleri içinde şiddetle muhâlif olduğu davranışlar arasında sesli zikir meclisleri, semâ ve deveran başta geliyor. Bunlar tasavvufun özünü teşkil etmemekle berâber, bâzı tarikatlerde mühim yer tutmuş, müridlerin rûhânî zevkini yükseltmek, halkın ilgisini çekmek, mûsikî san'atının gelişmesi ve ulvîleşmesine katkıda bulunmak gibi hususlarda hizmet görmüştür. Dînî mûsikî ve semâ'nın lehinde ve aleyhinde bir takım eserlerin varlığı bilinmektedir.²³

Birgivî, mûsikî ve semâ konusunda oldukça katı bir tavra sâhiptir. Ona göre "tegannî" bütün dinlerde haramdır. Kezâ "lâhin" de icmâ ile haramdır. Okuyuştaki ses ve nağme güzelliği için takdir hislerini belli etmek, hatip ve müezzinlerin nağmeli şekildeki tasliye ve tardiyelerini dinlemek de doğru değildir (s.18).

Birgivî **Tarîkat-ı Muhammediyye**'de rüyâ ve ilham yoluyla bilgi edinmeyi, aşırı riyâzet ve uzleti, keşif ve kerâmeti reddeder. Deveran ve semâi, bütün bedene şâmil âfetler arasında sayar ve haramlığını isbâta çalışır. Bu sırada tezyîf edici ifâdeler kullanır: **"..henüz sakalı bitmemiş gençlerle, havâf kimselerle (...) câhil halk tabakasıyla birlikte, nağmelerle duâlar yapıp rakeden sûfilere ve onların eşeğin anırmasına benzeyen nâralarını ve tuhaf seslerini duyan"** kimsenin en azından içinden buğz ederek oradan ayrılması gerektiğini söyler ve şunları ilâve eder: "Yazıklar olsun o kadılara ki bunları bildikleri ve gördükleri halde men etmeyip müsâmaha ile karşılarlar. Bir kısmı da bu pespâyelerden korktuğu için duâlarını talep ederler."²⁴

Bu hâliyle Birgivî Mehmed Efendi'nin tasavvufa değil de, tasavvufun yozlaşmış saydığı unsurlarına ve bâzı tarikat erbâbının zikir ve semâ gibi faâliyetlerine şiddetle karşı olduğu söylenebilir. Bunu da, onun bid'atlere muhâlif olan tavrıyla izah etmek mümkündür.

"Birgivî, müslüman geleneğine mâl olmuş bâzı inançlarla örf ve

²² Ahmed b.Hanbel, **Müsned**, I, 379

²³ Meselâ, İsmail Rusûhî Ankaravî, **Risâle-i Hucceti's-Semâ'**, Bulak 1256; Süleyman Uludağ, **İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ**, İstanbul 1976.

²⁴ Birgivî, **et-Tarîkatü'l-Muhammediyye**, 187, İstanbul 1317; aynı eser, çevr. Celâl Yıldırım, s.470, İstanbul, 1969; M.Ali Aynî, **age**, 117-118.

âdetlere **bid'at** oldukları ve halkı İslâm'ın özünden uzaklaştırdıkları gerekçesiyle karşı çıkıyor, idârî görevlerdeki ulemâyı bunlara mâni olmakla suçluyordu. Aynı zamanda tasavvufu uyuşmayan mizâcının etkisiyle bâzı tasavvuf çevrelerini de bu durumdan sorumlu tutuyordu."²⁵

Tasavvufun sâdece pratiğini kabûl edip, nazarî ve felsefî yönüne iltifat etmeyen, İbn Arabî tipi Vahdet-i Vücûd'çu tasavvuf anlayışına karşı olan Birgivî²⁶, bu hâliyle İbn Teymiyye (ö.729/1328) anlayışının bir tâkipçisi sayılır. Yaşadığı devirdeki bir takım meselelerin çözümü husûsunda Birgivî'nin, İbn Teymiyye ve öğrencilerinin fikirlerine sığındığı, mücerred tefekkür plânından çok bâzı inançlar, ibâdetler, ahlâkî davranışlar gibi pratik konularda faâliyetlerini yoğunlaştırdığı görülür.

İbn Teymiyye ile Birgivî, her ikisi de yaşadıkları devirlerde genel kabul gören anlayışın yozlaşmasından bahsetmişler, çözüm olarak da "selef" devrine dönmek, yâni bütün bid'atleri atarak dîni eski saf hâline döndürmek teklîfinden bulunmuşlardır.²⁷

Bilindiği gibi İbn Teymiyye, tasavvufî düşüncenin başta gelen muhâliflerinden biridir. "Birgivî ve onun fikirlerini paylaşanlar sâyesinde İbn Teymiyye mektebi Osmanlı Türkiye'sinde yerleşmiştir. XVII. yüzyılda, IV.Murad zamânında Birgivî'nin fikirlerinin **Kadıızâdeliler Hareketi** adıyla yozlaştırılmış bir tasfiyecilik hareketine dönüştüğünü biliyoruz."²⁸ Nitekim Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin, Birgivî'nin torunlarından ve ulemâdan İsmetî Efendi'ye bakıp ara sıra: "İsmetî, ceddin sûret-i salâhta bu âleme ne güne nizâ ve şikak ekmiştir bilir misin?" dermiş.²⁹

İnsanları ve davranışlarını yaşadıkları devrin şartları ve özelliklerinden soyutlamak mümkün değildir. "Birgivî, aslında İmparatorluğun genel gidişâtındaki aksaklıkları görmekle berâber, bunların sebep ve mâhiyetlerini teşhis edememiş olması sebebiyle, tenkitlerini umûmiyetle günlük hayatta görülen aksaklıklar üzerine yoğunlaştırmış ve dolayısıyla,

25 A.Yaşar Ocak, İbn Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI. Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayâtı, **Şeyhülislâm İbn Kemal Sempozyumu (Tebliğler)** içinde, s.35, Ankara 1986.

26 Fahri Unan, Dinde Tasfiyecilik Yahut Osmanlı Sünniliğine Muhâlefet: Birgivî Mehmed Efendi, **Türk Yurdu Dergisi**, sayı:36, s.38, Ağustos 1990.

27 M.Hulûsi Lekesiz, Osmanlı İlim Zihniyeti: Teşekküllü Gelişmesi ve Çözülmesi Üzerine Bir Tahlil Denemesi, **Türk Yurdu Dergisi**, sayı:49, Eylül 1991, s.24-25.

28 A.Yaşar Ocak, aynı yer

29 Uzunçarşılı, **age**, s.360; İbnülemin Mahmud Kemal, **Dîvân-ı Yahyâ**, 47, İstanbul 1334.

halk üzerinde büyük bir etkisi olan tarikatleri bunlardan sorumlu tutmuştur."³⁰

Nihâî bir değerlendirme yapmak gerekirse şunu söylemek mümkündür: Birgili Mehmed Efendi, değerli bir din bilgini ve iyi niyetli bir kimse olmakla berâber, daha çok gündelik pratik konulara takılıp kalmıştır. Görebildiğimiz kadarıyla derin bir tefekkür adamı görünümü vermemektedir. Bid'at kabul ettiği bâzı dînî ve tasavvufî uygulamalara karşı çıkışında ve bu hususta benimsediği üslûpta isâbetli davrandığı söylenemez. Bunun sebebi, dînî ilimleri iyi bilmesine rağmen, yeterli sosyoloji ve târih kültürüne sâhip olmaması, Kâtip Çelebi (ö.1069/1659)'nin ifâdesiyle **"insanların örf ve âdetlerini tanımak için târih de okumamış"**³¹ olmasıdır.

Kâtip Çelebi şöyle bitirir: "..teklîfi, örf ve âdete aykırı olduğundan hiç faydası olmayıp halkla başa çıkamadı. Sonra öğrencileri ve kendisine uyanların çoğu onun yolunu tuttular, bir kaç konuda ifrat ve tefrîte gittiler."

Birgivi'nin halkla başa çıkamayışı asıl vefâtından sonra devam etmiş görünüyor. Onun Birgi'deki kabri ve çevresi, asırlardan beri önemli bir ziyâret yeridir. Akın akın gelen ziyâretçiler, kendisine büyük bir velîye duyulan saygıyla yaklaşmakta, ziyâret sırasında, tâliin garip bir cilvesi olarak, Birgivi'nin hayâtı boyunca mücâdele ettiği bâzı davranış ve bid'atleri, yasaklamalara rağmen, âdetâ bir ibâdet huşûuyla tekrarlayıp durmaktadırlar. Bu sözlerimiz, yanlış hareketlerin tasvîbine değil, bir vâkıanın tesbîtine mâtuftur. Rahmetullahi aleyh.

30 M.Hulûsi Lekesiz, *ag yer*

31 Kâtip Çelebi, *Mizânü'l-Hak fî İhtiyâri'l-Ehakk*, haz.O.Şâik Gökyay, s.105-106, İstanbul 1972. Ayrıca bk. Y.Z.Yürükan, *ag makale*, s.145.

BEN

*Ben toprağım,
Semâzenin ayağından savrulan.
Ben nefesim
Duâ duâ semâlara yollanan.
Bir avuç suyum ben
Pınarlarda nefes nefese içtiğin.
Bir yudum ekmeğim
Yolcuların torbasında saklanan.
Mutluluğun coşkusunda ben;
Ben arzunun çektiği cefâda;
Rüyâlarda, korkularda, sevgide.
Ben O'yum
Kâinatta bir zerre.
O benim
Bu dünyânın hâkimi.
Sanma ki varlıklıyım, herşeyim;
Ben O mutlak ve boşluğum bildiğin...*

Hasan Günaydın

9.9.1990

Not: Kur'ân-ı Kerim 74. Sure 30. Ayet-i Kerime

MEVLÂNA

*Mürid olmadan, yandık, Şeyh olduk biz,
Ey dost! Hem Mevlâna, hem Şems olduk biz.
Var mıdır yok olmayan şu koskoca kâinatta?
Lâkin gözüümüz hep kalplerdeki saltanatta!
Arama bizi bir saç teli üstüne kurduğun tahtta.
Ne öptüğün elde, ne gipte, ne aşktayız,
Allah için semâlarda, alev alev yanmaktayız...*

Hasan Günaydın

31.3.1991

O BENİM BABAMDİ...

A. Yağmur TUNALI

*"Gam-kasâvet gitmez oldu serimden"
Elboğlu Bozlağı'ndan.*

O, bir halk adamıydı ve benim babamdı. Son Osmanlılar'ın özelliklerini tam taşımayan, Cumhûriyet'in hemen önünde veyâ başlarında doğan nesildendi. Yeni hayâta, rûhen ve hattâ maddeten uzak bir muhite doğmuştu. Âilemiz, babam doğmadan evvel küçük bir nâhiye olan **Yahyalı**'da, diğer hemşehrileri gibi, âdetâ şaşmaz ölçüleri olan bir hayâtı yaşıyordu.

Tâ ki, Tanzîmat, Meşrûtiyet ve Cumhûriyet geldi. Rahmetli dedem, bu üçünü de yaşayan bir aydıdı. Kendisinden işittiğimize göre, cihan devletimizin dağılması netîcesini veren, sonu gelmez muhârebelere katılmış, o cepheden bu cepheye koşmuş... Ve nihâyet, **Yemen**'de İngilizler'e esir düşmüş. Yahyalı'ya, pek çok şehit haberi gelmiş, tek-tük de gâziler dönmüş ve fakat dedemden hiçbir haber çıkmamış. Aylar, yıllar geçince, pek çok kimse gibi onun da şehid olduğuna hükmedilmiş.

Millî mücadele sırasında, bir hoş tecellî olmuş ve anlı şanlı **Ramazan Çavuş**'un, yâni dedemin, İstanbul'a geldiği haberi duyulmuş. Geliş ki.... ne geliş! Bu, altı ay süren bir sılaya dönüş hikâyesidir ki, ağır esâret yıllarıyla birleştirilip yazılsa, hiç olmazsa, bu asır başındaki acılarımızın binlercesinden birini bugüne ve geleceğe kazandırmış olurduk. Ne çâre, emsalsiz bir **Yemen Türküsü**'nde, bu derin ıstırapların yakıcı bir aksini

duymak bugüne kadar sanat adına bize yeter göründü. Bu, başlı başına bir gönül ağrısıdır. Çocukluğum, hayal-meyal hatırladığım, ama içimde derin bir sızı olarak yerleştiğini bugün sarsılarak farkettiğim bu gönül ağrılarını dinlemekle geçti.

Rahmetli dedem Yemen esâretinin sonuna doğru, hizmetinde bulunduğu muhtemelen bir Türk damarı da bulunan Vezir tarafından evlendirilir. Tabî, bu esâretin biteceğine, kaçabileceğine veyâ bırakılacağına dâir ümidi hiç sönmemiş olsa da, yakın bir ihtimal olduğuna dâir hiçbir ip-ucu da yoktur. İşte o uzak ihtimal, o sönmeyen ümid, hem de yakın bir zamanda gerçek olur ve dedem, Yemen'den bir hanım ve iki çocukla geri döner. Bunlardan küçüğü altı aylık bir bebek olan babamdır. Babam, esârette doğup, daha üç aylıkken, bir sepet içinde iklimler aşar. Açlıktan, yorgunluktan, bitip tükenmez korkulardan nasîbini alır.

Dedemin memlekete geliş sevincine, babaannemin Yemen hasreti karışır. Bu da hazin bir hâdise olarak âilemizde ve hattâ bütün Yahyalı'da hâlâ hatırlanır. Babam için, anacığının Yahyalı'da gördüğü yüksek îtibâra rağmen duyduğu bu vatan hasreti ömrünün sonuna kadar geçmez bir sızıydı, bir hicrandı.

Dünyâya, böyle hazin bir kader örgüsüyle doğan babam, biraz da anesinin imtiyazlı durumundan dolayı hayli şımartıldığı bir çocukluk devresi geçirir. Artık, Cumhuriyet'in ilk yılları geçilmiş, onuncu yıllara yaklaşılmıştır. Mekteb çağındadır. Ancak, esaslı bir problem vardır. Medreseye devam eden, kendisi okur-yazar olan Ramazan Çavuş, oğlunu yeni mektebe vermeyi düşünmemektedir. Çünkü, Yahyalı'da hemen hiç kimse, Cumhuriyet'in mekteblerine îtibar etmemektedir.

Bu yüzden, kendi ölçüsünde okuyanı-yazanı, âlimi olan Yahyalı, Cumhuriyet'in ilk neslini okuldan çıkararak değerlerini korumaya çalışır. Küçüktüm, ama hatırlarım; rahmetli dedemin neslinden, hepsi de gâzî olan bir grup insanın üzerinde ittifak ettiği birtakım meseleler arasında, dine hor baktığını düşündükleri yeni devletlileri kat'iyen sevmemek, ilk sırada yer alırdı. Dolayısıyla, Ramazan Çavuş'un oğlu da, mekteb yerine âilede ve hayatta eğitilip-öğretiliyordu. Şu da var ki, Ramazan Çavuş, oğlunu mektebdan çıkarırken, torununa, yâni bana, daha ilk mektebe gitmeden eski yazıyı öğretecek ve yeni yazıyı da öğrenmemi sağlayacaktı. Demek ki, 1960'a gelindiğinde, bu gazîler nesli de yeni hayâtın yeni şartları-

nı kabullenmiş oluyorlardı. Ancak, okul meselesinde merkezini bulan bu çatışma başka planda devam ediyordu. Bu, ayrıca tahlile değer bir konudur.

Babam, yarı göçebe bir hayat yaşanan Yahyalı'da, babasının sürüleriyle meşgul olacak, güzel atlara binecek, temiz hava alarak, soğuk su içerek, lezzeti emsalsiz etler yiyerek, yayla kültürünün kendine has çeşitliliğini, kış günlerinin ve gecelerinin masallar, hikayeler, destanlar, oyunlar dolu iklimini yaşama şekli olarak benimseyecekti. Ancak, üslûbu gâyet tabîî farklı olacaktı. Onun atı, Aladağlar'ın yaya çıkmanın bile zor olduğu sivri tepelerine tırmanacak, onun kangalı, kurtlarla adamakıllı başedebilecek, onun sürüsü en bâkir yerlerde otlayacaktı. Çünkü, etrâfında bulunan hiç kimse, bu dağları onun kadar sevemez ve koynunda geçen hayâtı bu kadar benimseyemezdi. Yâni o Türklüğün uzak asıllarından gelen konar-göçerliğin, yerleşik hayattaki uygulamasının her şartını benimsemiş, üstelik vurulmuş olanlardandı.

Bunun için olacak, bahar gelince dağlara çıkmak arzusu duyar, kışın dar hudutlarından bunalan rûhu, engin ufuklara yükselmek isterdi. Âdetâ, kış günleri hayâtı yavaşlatılmış gibi hissedirdi. Gâlibâ, gençliğinde kendi sürülerinin çobanlığını etmesi ömrünün en sevgili işiydi. Bu devrede, koyunlarına, koçlarına, keçilerine en güzel çanları getirtir, köpeklerini âdetâ aşkla sever, en güzel kavalları bulur ve üflermiş. Çok iyi kaval üflediğini hayal-meyal hatırlarım. Hârikulâde sesiyle, o dağların mûsikîsi olan bozlakları okumayı ise, son senelere kadar bırakmadı. O dağdan bu dağa, bir atışma şeklinde devam eden bozlak okumaları her göçte o başlatır ve dağ yamaçlarına konuvmek için yollara dökülen obalar halkı ağlayarak dinlerdi. Dağların ses iletmedeki muazzam ekosunu, kilometrelerce uzakta dinlenen bu bozlaklardan, hatırlarım.

Ben, ilk gençliğimin ilk yıllarından itibâren, doğduğum günden beri, kulağıma her yandan üflenlen türkülerle berâber radyodan şarkıları da dinlerdim. Nasıl olup da, şarkıları sevdiğimi o yıllardan beri, etrâfımdakiler gibi ben de anlayabilmiş değilim. Rahmetli babam, benim bu merâkıma en fazla hayret edenlerdendi. Şüphesiz, yıllar geçtikçe, şehir hayâtı, düşünme, okuma-yazma ve çeşitli entellektüel faaliyetlerle bir hayli farklılaştığımı görüyorum. Bu da tabîî idi. Fakat, nedense, babamın bu değişmeden zaman zaman endişelendiğini hissedirdim. Etrâfımızda herşey

hızla değişiyordu. Ancak, babam değişen dünyâ şartlarına göre, bugünün hayâtının nasıl olması gerektiği husûsunda, emsallerine göre çok farklıydı. Bir bakıma, onu Yahyalı'nın değişen hayat üzerinde düşünenleri ve anlayanları arasında saymak mümkündür. Bir gelenek adamı olan babamın, sür'atle kaybolan eskiye üzülrken, nasıl olupda yeni hayat şekillerine düşmanca bakmadığına şaşmamak elbette zordur. Meselâ, o, hiçbir zaman, hiçbir aşırı reaksiyoner hareketi benimsememiştir. Bugün, Yahyalı dindarlarının sakal bırakıp, terlik giyerek kendilerini geniş topluluklardan ayırmalarına, etrâfın yoğun baskısına rağmen kat'iyen iltifat etmemiştir. Halbuki, o bu yöndeki gidişe uymakta mâzurdur. Çünkü, gazeteler, radyolar, sinemalar, televizyonlar, okullar, dünyâ görüşüne, yaşama üslûbuna olabildiğince ters bir görüntü veriyordu. Bu ters görüntü, ilk bakışta, o sakallı-terlikli reaksiyonerlerin tezini güçlendiriyordu. Ama o, her zaman farklı yaşadığı hayâtında, paylaştığı bir düşüncenin, ayrı bir grup imajıyla, olabildiğince sert ve uzlaşmaya uzak takdîmine katılmadı.

Buna, gâliba **Yahyâ Kemal**'in adını koyduğu **Türk müslümanlığı**-nın halk seviyesinde bir tezâhürü demek uygun olur.

Babam bir halk adamıydı.

Tüccardı. Ticârî hayâtında, hiç kimseyi aldattığına dâir bir hâdisе duymadım. Bununla berâber, çok kere aldatıldığına bizimle berâber şâhid olan ve bundan rahatsız olduğunu ısrarla söyleyen, insaf ve vicdan sâhibi kimseler var. Hattâ, hatırlarım, 60 ihtilâli zamânında, gene ticârî bir aldatma ve iftirâ sonunda, demokratlarla berâber hapse girmiş, oldukça yüksek bir para cezâsı ödemek zorunda kalmıştı. Âilemizde yokluk ve yoksulluk günlerinin ilk tadılışı bu hâdisе sebebiyledir. Güzeller güzeli anacığımın, bizi beslemek için, etrâfa sezdirmemeye çalışarak, nasıl uykusuz geceler geçirdiğini, ablamla berâber nasıl çırpındığını yeniden dinledim. Çok şükür, âilemizde, o çapta bir maddî sıkıntı, sonraki senelerde yaşanmadı.

Babamı, hiçbir zaman zengin olarak hatırlamam. Olabilirdi, olmadı veyâ olamadı. Ara ara çok kazandığı olurdu. İşte o sıralarda "**söz senettir**" anlayışının gerilerde kaldığını gösteren birşeyler olur, tekrar kendi yağıyla kavrulur hâle gelirdi. Kendisi hemen her defâ peşin parayla alırdı, veresiye verdiği ise çok olurdu. Çok zaman da önemli bir kısmını toplayamazdı; çünkü, ihtiyâcı devam edenlerden istemeye utanırdı ve diğerle-

rinin de verdiği bâzen sermâyeyi kurtarmayabilirdi. En büyük zevki, fakirlere, muhtaçlara yardımdı, gariblerin gönlünü hoş etmekti. Vefâtından sonra daha iyi anladık ki, etraftaki fakir-fukarayla, çoğunluğun îtibârından uzak olan gariblerle düşüp kalkmak âdetâ günlük işlerindenmiş. Tâziye için gelenler arasında, âile fertlerine sarılarak dakikalarca ağlayanlar bunlar olmuştu, **"Biz babamızı kaybettik", "O bizim babamızı"** gibi ifâdeler hıçkırıklara karışırken, benim göğsümde ferah bir pencere açılıyordu.

Beni senede iki bayram görürdü. Her Yahyalı'ya gelişim, onun için hâdiseler olmuş. Meğer **"Acaba gelir mi, gelmez mi?"** diye günlerce önceden sayıklamaya başlanmış. Buna rağmen, beni görünce de, öyle sarılıp kucaklamazdı. Arada bir etraf sâkinse, yanaklarımdan, gözlerimden öperdi. Daha fazlası göreneğe aykırıydı. İşte bu bayram ziyâretlerinden birinde, arefe günü geleceğimi bildiği halde, iftar sofrasına onsuz oturmuştuk. Hepimiz şaşırıştık. Bir saat önce benim geleceğimi söyleyen babam, eve gelmemişti. Yatsıya doğru kapıda göründü ve dedi ki : **"Şu.....'in Bayram var ya günlerdir iftara çağırır. Bir şeyciği de yok ya garibin. Onu bir sevindireyim dedim. Aman nasıl memnun oldu, bayramı akşamdan etti. Evime çok kimse gelmez Ali Emmi... dedi. Parçalandı garibim! Benim de gönlüm hoş oldu"** diyerek ev halkına ve daha çok bana açıklamada bulundu.

Yoksullarla, gariblerle bu kadar içli-dışlı olan babam zengin ve îtibarlılarla mesâfeli görüşürdü. Görünüşte, çarşıda-kahvede onlarla düşer kalkar gibiydi. Ama, onlarla içini değil, sürüp giden hayâtın dış görünüşünü ve şahsî olmayan, topluluğa âid kısımlarını paylaşırdı. Ülkede ve dünyâda olan-bitenle, herşeyi yoluna koymak elindeymiş gibi, gergin, tedirgin, aşırı bir dikkatle ilgilenir, çâreler düşünürdü. Meselâ memleket meseleleri, siyâset v.b. konularda uzun sohbetler ederdi. Zengin ve îtibarlılarla bunları konuşurdu. Şaşılacak şeydir, zaman zaman sıkışıklığı olsa onlardan para istemezdi. Zâten, hayâtında en çok korktuğu şey borçlanmaktı. Bankadan bile gâlibâ bir defâ kredi almıştı. Sanırım, borçlanmayı bir minnet gibi görürdü. Haysiyetine fazla düşkündü. Dışa dönük görünürdü, ama olabildiğince derin ve gizli bir iç dünyâsı vardı. Bu iç âlemi, bir **"niyetler âlemi"** olarak gizlice hayâtına eşlik etti.

Şâhid olduğu hemen her hâdisede, haksızlığa meydan vermemek için

net şekilde fikrini söylerdi. "**Bana ne?**" diye düşünmez, düşünemezdi. Hattâ, bâzen "**fevrî**"ydi, denebilir. Sözü hiç çekinmeden, hesâba gerek duymadan söylerdi. Bundan dolayı zaman zaman "**kırıcı**" sayılsa bile, içinde fenâlık yoktu. Kendi meşrebince doğru ve âdildi. Etrâfı, içinde en çok onun dosdoğru olduğunu söyler. Bu "**yanılmaz**" mânâsında değil tabî. "**Doğru bildiğini doğruca söyler**" mânâsında. Nazi-niyâzı-sitemi en çok anacığımaydı. Huysuzluğa varan hallerini hep anam çekmiştir. Anamın çektiği daha neler neler var! Allahın bir seçilmiş kuludur o. Bütün dalgalar onun sâhiline vurur ve sâkinleşir. Babam da öyleydi. Rahmetli, zaman zaman öfkeliydi. Ukalâlığa, inhisarcılığa, "**tek doğru benim dediğim**" tavrına asla dayanamazdı. Tatlı tatlı küfredirdi. Yakınları, bâzen onun bu tarafını istismar ederek kızdırmak isterler, o da bile bile oyuna gelir ve istediklerini yapardı. Doğrusu, başta anam olmak üzere biz, bu küfürlerden rahatsız olurduk. Şimdi, o küfürlerde değilse bile, onu o noktaya getiren duygu yükünde, şiirli bir tad buluyorum.

Yaz günleri, babam için ticâret yanında, kışa hazırlık için "**yayla yaylamak**" zamânıydı. Ağız tadına düşkünlüğüyle, et ve sütlü yiyecekler olmadan yaşayamayacağını düşünen babam için, yayla bu yönden de bir bolluk ve rahatlıktı. Çünkü temiz hava ve su olmadan, et ve sütün tadı da eksik kalırdı. Belli bir müddet Aladağlar'da kalmazsa, kat'iyyen kışı çıkaramayacağını düşünür, hiç olmazsa herkesin, 15 gün bu dağlarda kanını temizlemesini salık verirdi. Yayla, onda bir sevdâ idi. Aladağlar'ın her semtinin, neredeyse, tek tek kayalarına varıncaya kadar isimleri dilinden dökülür, bu sırada, adeta bal tadan ağızların lezzeti duyulurdu.

Bu dağlarda bir ömür sürmüştü.

Nice hâtıralarla örülü bir ömür. Bu hâtıraları kaydetmediğime yanarım. Çünkü, artık, o hayat sahnelerini, o özlü kültürü bilen kimseler o köşede, bu köşede bir-kaç kişi kaldı.

Babam rahmetli, yayla kültürünün son temsilcilerindendi. Onun kadar komple yaylacıyı ise arâ ki bulasın! **O bir kavalın iki koç, bir kangalın beş koç** ettiği devirlerin yaylacısıydı. Hemen herkesin yüzlerce, binlerce mâni bildiği, söylediği, hemen her hâdisenin dokunaklı bir destanının dillere düştüğü, kadın-erkek berâber konulan-göçülen, iffetle eğlenilen, bir sözün ateşli aşklar, veremler, ölümler getirdiği mes'ud senelerin yaylacısıydı.

Yaylalardaki oyunların önemli bir kısmı, Asya'dan getirdiğimiz harb oyunlarıydı. Akla hayâl gelmedik eğlencelerin, Asya'daki uzak cedlerimizden hâtıralar taşıdığını ne babam, ne de başkaları bilirlerdi. Onlar yurd edindikleri bu yerlere, kendileri olarak gelmişler ve öylece kalmışlardı.

Babam rahmetli, oyunu, şakayı pek severdi: Son senelere kadar. Son senelerde o kültür iyice zayıfladığı için, ne söyleyen kaldı, ne oynayan, hattâ ne de anlayan. Belki, bunlar biraz ayıp gibi karşılanır oldu. Sanırım, en önemli sebeb buydu. ancak, zaman zaman o dokunaklı sesiyle bir **"bozlak asılır"**, uzak cedlerimizin rûhunu şâd etmekten geri durmazdı. Ben, o bozlakları, hâlâ bu dağların tek mûsikîsiymiş gibi düşünürüm. Ve onlarda, bütün bir cedler silsilesinin rûhunu duyarım. **Hacı Taşan** gibi, **Muharrem Ertaş** gibi, bu rûhu duyuran büyük halk sanatkarlarının radyo arşivindeki bandlarından bir kısmını babamı düşünerek edinmiştim. Ne kadar severdi, ya Rabbi! Ona götürmek nasib olmadı; ama, benzerleri gibi bu iki sanatkarın ses ve saz olarak erişilmez ölçüde virtüozitelerinin olduğuna bir kere daha inandım. Bağlamanın ne büyük bir saz olduğunu onlarda keşfettim. Ve klasik sazlarımız arasındaki yerini anladım. Dostlarım **Alaeddin Yavaşca**, **Bekir Sıdkı Sezgin**, **Necdet Yaşar**, **Cinuçen Tanrıkorur** ve **Prof. Dr. Nevzad Athğ'**ın da, bu kabil ifâdelerini hatırlıyorum.

"Yayla Kültürü" adıyla bir kültür kategorisinden bahsetmemi yadırgamayınız. Gerçekten apayrı bir dünyâdır. Mûsikîsiyle, oyunları, eğlenceleriyle, büsbütün farklıdır. Yahyalı yaylacılığı hayvancılığa dayanır. Dolayısıyla, hayat, bütünüyle hayvanların hayatlarına göre şekillenir. Bunun için, bütün yönleriyle hayvanları tanımak esastır. **"Esastı"** demeliydim. Şimdi artık o yaylacılık, kültür târimimizin hemen tamâmı gibi, yazılamamış, hâfızaların şöyle böyle hatırladığı bir eski zamanda kalmıştır. Babamla, o hâfızanın bir sahifesi daha uçtu. Meselâ, rahmetli babam, bir hayli uzak mesâfeden hayvanları tüylerinden tanırdı. Hattâ, koyunların, kuzuların tüyelerine bakarak meteorolojik tahminlerde bulunurdu. Dünyânın dengesinin henüz değişmediği çocukluk yıllarımızda, bu ve benzeri yollarla hemen her tabîî hâdise bilinirdi. Ya aydan, ya yıldızlardan, ya sürülerdeki hayvanlardan. Ve yılın on iki ayında belli dönemeçler hiç şaşmazdı. Bu yüzlerce dönemeci, ezbere bilenler çoğunluktaydı. Bü-

yükler, istisnâları da hatırlarlar, ona göre etrâfı hazırlarlardı.

Rahmetli babam, **Obabaşı**'ydi; diğer bir tâbirle **Ağa**'ydı. Zannederim, en az 40 yıllık bir ağalığı vardır. Ağa, yaylacılığı en iyi bilen, en güvenir, en sevilir insanlardan olur. Ağa bilinen usullerle seçilmez, kendini îlan eder: **"Ben oba kuracağım"** der ve etrâfında toplanan olursa ağalığı gerçekleşir. Böyle bir açık demokrasisi vardır. Babam, **"Ağalık vermekle olur"** düsturuna, ata emâneti olarak pek titizlenirdi. Çobanlarını memnun etmek ilk prensibiydi. Konu komşuyu görüp gözetmek ondan sonra gelirdi. Çok bilinen, Rus asilzâdeliğini hatırlatan biraz da sevimsiz olarak duyulan Ağalık'la bu **Türk Ağalığı**'nın hiç münâsebeti olmadığı anlaşılıyor.

Son senelerde, anacığım çok yoruluyor diye, babamı hayvancılıktan ve yaylacılıktan vazgeçirmeye çalıştılsa da başaramadılar. **"Sizin elinize mi bakacağım?"** dedi rahmetli. Oğullarına, kızlarına karşı da gurûrunu ve haysiyetini öne çıkardı. **"Ben mezara, koyunlar pazara"** dedi. **"Üç-beş de olsa ben malımla yaylamazsam çökerim"** dedi. Ve bir yayla zamanı, **"Ağaçlar ayakta ölür"** misâli, 71 yaşında, dipdiri ve gepegençken bir trafik kazasında can verdi.

Çiftçilikten hiç anlamaz ve meşgul olmazdı. Nedense, bu sene Babam'dan kalan tarlayla çok yakından ilgilenmek ihtiyâcını duymuştu. Anlattıklarına göre bir gidişinde, kendi boyuna ulaşan bereketi görünce, **"Ya Rabbi! Benim gibi kötü bir kuluna bu ne bolluk?"** demiş. Galibâ, o gün beli belirsiz ölüm düşüncesi, içine doğar olmuş. Yine o günlerde, sohbet ekinden açıldığı bir sırada, bu bolluğu hatırlatarak, âdetâ ölümü dâvet eder gibi **"Ya beni, ya hâtunu yiyecek"** demiş. İşte o gün, 13 Ağustos'da, bu başı göğre eren ekini biçtirmek için kardeşim **Said** ve bir grub ameleyle yola düşmüş. Çok gitmeden, uçuruma yuvarlanmışlar... Görünüşte sâdece başında bir kanayan yara varmış. Hâli iyi görünüyormuş. Güzel güzel de konuşuyormuş. Ambulansa koyup Kayseri'ye yollamışlar. Daha Kayseri'ye girmeden, yanan göğsünü tutarak, ağabeyime : **"Oğlum beni biraz doğrult"** demiş. Doğrultur doğrultmaz, **"Oğlum! Ben gidiyorum"** demiş ve rûhunu teslim etmiş. Dağlarla konuşan babam, bir dağ eteğinde, böyle gitmiş.

Ben cenâzeye yetişemedim. Sabah kazâ olmuş. Dostlarım **Mustafa Karakaya** ve **Seyfeddin Sağlam**'ın unutulmaz himmetleriyle ikinci vakti

vardım, ama cenâzeyi bekletmemiş, bekletememişler. Diyorlar ki, **"Bu iş güç zamanında bu kadar kalabalık nereden toplandı? Görülmemiş bir cenâze oldu!"**. Bu bana bir tesellî oldu. Eşi bulamaz anacığım, bana sarılarak **"Allahımız bize Saidimizi bağışladı"** deyişiyle öğrendiğim gerçek, kardeşimin kurtuluşu en büyük tesellî oldu. Çok şükür teselliler eksik değil.

Yedi gün Yahyalı'da kaldım. Evimiz insan doldu-taştı. Yahyalı'nın acı paylaşma ve hafifletmedeki yek-vüculduğunu büyük bir lütuf olarak yaşadım. Civar il ve ilçelerden gelip-giden binlerce insanın babamla ilgili anlattıkları, zaman zaman acımı feraha çevirdi. Ya Rabbi! Ne çok ve güzel işler yapmış. Ne kadar yoksulu, garibi görüp gözetmiş. Ve bunu, nasıl da gizlemiş!

Kendisi, bir **Ocaklı**'dan el almıştı. Sınıkcı, yâni ortopedistti. Hemen hemen, Yahyalı ve civârında kırığını-çıktığını iyi etmediği kimse yoktu. Her hâlükârde, her hastaya, kendisine sıkıntı olduğu hissini kat'iyen düşündürmemeye gayret ederek bakardı. Benzer işi yapan pek çok kişinin aksine, para almazdı. Çok zorlayan olursa, bugünün parasıyla, meselâ, "Bin lira varsa ver?" der, alır ve gönlünü hoş ederdi.

Yahyalı'nın **İpek Hocası** (Hasan Hoca)'nın dediği gibi **"Hayalat (hayrat) adamdı"**, **"Vakıf"** gibiydi. **"Yahyalı'nın adamıydı"**.

Tâziyeye gelenlerden en çok bu hükmü doğrulayan şahidlikler dinledik.

Pek çok şey anlatıldı. Biri bana en fazla dokunanıydı. Gâlibâ üçüncü gündü. Sakallı, yaşlıca bir zat geldi. Ağlıyordu. Diz çöktü. Kur'an okuyacaktı. Hıçkırdı, başlayamadı. Nihâyet sesi titreye titreye kısa bir bölüm okudu. Ve yüzümüze bakıp tekrar hıçkırarak sordu: **"Siz çocukları mısınız?"**. **"Evet"** dedik. **"Oğlum"** dedi **"Siz beni tanımazsınız..... köydenim. Babanız da pek tanımazdı... çarşıda, bir gün mahzun mahzun kurbanlıklara bakıyordum. Babanız, durumu anladı. Beni kolumdan tutup, maların yanına getirdi. "Al götür birini. Ne zaman istersen parasını getirirsin " dedi. Ben şaşırıp bekledim. "Aman kurbandsız kalma.... götür .. kes ... ye ... yedir..." diye ısrar etti. Dediğini yaptım. Şimdi size ... lira borcum var .."** dedi. Göğsümde bir genişleme hissettim. Bu tanımadığımız adam bize ne büyük bir iyilik ettiğinin farkında değildi: **"Amca"** dedim **"Ye demiş ya babam. Yemişsin, âfiyet olsun.**

Bir malın ne hükmü var, sen bana bir dünya bağışladın" dedim. Sakalını titrete titrete ağlayan zat, **"Babanızın yaptığını, baba yapmaz, oğul yapmaz... O benim de babamdı .. "** dedi. Dediğini tekrarlaya tekrarlaya, ağlaya ağlaya evden ayrıldı.

Ahmet Özsoy ile babam, 27 yıldır otomobille dağ köylerini dolaşır, alış-veriş ederlerdi. Kazâyı duyunca önce, onunla berâber kazâ geçirdikleri aklıma geldi. Ahmet Ağabey'i görünce, önce söyleyemedim; çünkü, o benden çok tesellîye muhtaç görünüyordu: **"Oğlum! Size ne oldu? Olan bana oldu!"** diye sayıklıyordu. ama ikinci gelişinde söylemeden edemedim. Demek beni düşündün önce.." diyerek hüznü bir şevinç hâli yaşadı.

Bu güzel dost, bize ifâde etmediği bir duygusunu, bir grub insana söylemiş: **"Eğer"** demiş **"Ali Ağa biz dağdayken ölseydi, bir hafta buraya getirmez, cesedine sarılır yatardım"**. Bu nasıl sevmedir, nasıl sevilmedir! Ve bu kadar sevmek tâlihini yaşayan babam için ne güzel bir gidiş, bizim için ne büyük bir tesellidir.

Giden benim babamdı. Bir efsâneye benzeyen hayâtın kozasını öğrendi. On iki yaşından beri, yirmi beş yıldır uzakta da olsam, sâdece bayramda da görsem, dağ gibi arkamda hissederdim. Benim dağım devrildi. Ey torosların Aladağları, benim kadar, siz de yetimsizsiniz artık. Bağrınızda **"El boğlu"** na kadar uzanan o yiğit ses yankılanmayacak. Artık insanları sırlı ikliminize dâvet eden o sevdâlı gönül, sevgililer sevgilisine vardı. Siz ne durursunuz Delikkaya, Horoz Kayası, Dede Dağı, Tahtalı Dağları, Yedigöller? Giden benim babamdı. Göğölük'tan seslense, Yahyalı'da temmuz sıcaklığı serinlerdi. Ayağınıza diken batsa, o hissederdi, dağlar! Beliniz kırılrsa, o tuttururdu. Sisli sabahlarınız, dumanlı akşamlarınızla efkârınız hiç eksilmesin, artık! Göğoluğun Ağası, Ağaların Ağası babam gitti. Derdinizi kim dinler artık! Siz de benim kadar yetimsiniz a dağlar!

Ey garibler, yoksular, kimsesizler! Size, ihsanı bol rabbimden **Ali Ağalar, Ali Emmiler** dilerim. Ona, güzel Allâhımın hudutsuz bağışlayıcılığını dilerim. Muhammed'in güllerini şefaathî dilerim.

Ve ey Yahyalı! Üç dağ eteğine yaslanmış baba yurdum! Bir güzel evlâdını kaybettin! Belki kaybettiğin anda buldun! Selçuklu yiğidi **Yahyâ Gâzî**den beri bütün evlatlarınla berâber O'nu unutma!

O benim babamdı.....

DÖNE DÖNE

Dr. İskender PALA

XV. asır Türk Edebiyatı, önemli temel taşlarının yerli yerine konulduğu ve cihan hâkimiyetini amaçlamış bir devletin her alanda olduğu gibi, Edebiyatta da kendini gösterdiği bir dönemdir. Her çağda olduğu gibi bu dönemde de imparatorluk adayı Osmanlı Devleti'nin başta pâdişahları olmak üzere tüm aydın kesim güzel sanatlara yakın ilgi göstermiş ve başkent **İstanbul**, dünyâca ünlü bir bilim merkezi olmuştur. Anadolu'nun da bu gelişmelere yabancı kaldığı düşünülemez. Özellikle beylik merkezleri olan Manisa, Amasya, Konya, Kastamonu, Erzurum vb. illerde edebiyat oldukça gür bir sesle konuşur olmuştur. Devlet sınırları içinde şiir dalında başarı gösteren sanatçıların sayısı az değildir. Yalnızca Anadolu lehçesiyle değil **Azeri** ve **Çağatay** lehçeleriyle de Türk edebiyâtı altın çağına koşuyordu. Başta Çağatay şâiri **Ali Şir Nevâî** olmak üzere **Ahmet Paşa**, **Necâtî**, **Ahmedî**, **Şeyhî**, **Lütfî**, **Sekkakî**, **Hamdullah Hamdî** vb. şâirler, herbiri sanatta güneşe "**ya doğ ya doğayım**" diyebilen yeteneklerdir. Ancak şunu unutmamalıdır ki devrin pâdişahları **Fâtih**, **Bâyezid** ve Çağatay sultanı **Hüseyin Baykara**, sanatçıları koruyan ve eşsiz değerde eserler doğmasına yardımcı olan şâir sultanlardır.

Konumuzu daraltalım;

Bu asır halk tarafından birbirlerine üstünlüğü tartışılan iki şâirin (**Ahmet Paşa** ve **Necâtî**) yaşadığı dönemdir. Anlatılır ki bir mecliste **Necâtî**'ye Ahmet Paşa hakkındaki görüşünü sormuşlar. Koca şâir tevâzû

göstererek hemen o anda:

"Necâtî'nin dirisinden ölüsü Ahmed'in yeğdir.

Ki İsa göklere ağsa yine dem urur Ahmet'den"

demiş.

"Ahmed'in ölüsü bile Necâtî'nin dirisinden üstündür. Nitekim İsa göklere bile çıksa yine Ahmed'den dem vurur (Onu ulular). "

Necâtî'nin asıl adı **İsa**; Peygamberimizin bir diğer adı ise **Ahmed**'dir. İslâm inancında İsa Peygamber çarmıha gerilmemiştir ve 4 kat gökte kıyâmetin yaklaşmasını beklemektedir. Yâni **göğe çıkmıştır**. Şâir bu ad benzerliği ve inanç doğrultusunda kendisinin göklere çıksa bile yine Ahmed diyeceğini, şâir Ahmed Paşa'nın üstünlüğünü kabul edeceğini, onun ölüsünün bile kendi dirisinden üstün tutulması gerektiğini -biraz da Ahmet Paşa'nın bilgeliğine ve devlet adamı oluşuna duyduğu saygıdan ötürü- söylemektedir. İşte bu yüce şâirin bir gazelini burada açıklamaya çalışacağız.

1 *Çıkalı göklere âhûm şereri döne döne*

Yandı kandil-i sipihrün ciğeri döne döne

(Ateşli) âhımın kıvılcımı döne döne göklere çıkalı, gök kandilinin ciğeri de döne döne yandı (tutuştı).

Daha sonra gelecek dizelerden anladığımıza göre şâir sevgilisine seslenmekte ve onun ayrılığından dolayı içinin yandığını, ateşli âhlar ettiğini söylemektedir. Şimdi bu âhların niceliğine bakalım. Şâirin içi o denli yanmaktadır ki ağzından çıkan "Âh!.." feryâdı ile tâ ciğerinden kopup gelen kıvılcımlar dışarıya çıkmaktadır. (Burada kişinin ağzından çıkan buğunun, hava yoğunluğundan hafif olması dolayısıyla göğe yükseldiğini hatırlamalıyız. Özellikle kış günlerinde bu durum daha seçik olarak görünür.) Kıvılcım, ateş üzerinden yükselirken sürekli döner. Bunu hepimiz biliriz. Nitekim şâir de ağzından çıkan kıvılcımın döndüğünü söylemekte... Mesele bu kadarla bitmiyor. Şâir ağzından çıkan bu kıvılcımı o denli ateşli gösteriyor ki ta göklere çıkasıya dek bu kıvılcım sönüp kaybolmuyor. Üstelik gök kandili(güneş)nin ciğerini tutuşturuyor ve yakıyor. Edebiyatımızda buna **gölûv** (mübâlâğanın en yüksek derecesi, aklın almayacağı derecede abartma) sanatı denir. İkinci dizede şâir "**sipih**" sözünü "**gök, felek**" anlamında kullanıyor. Göğlerin kandili güneştir. Güneş ise sürekli dönmektedir (İç i yanan bir kişinin dönüp durmasını ve gerçek-

ten de bir yeri tutuşan bir canlının dört dönmesini hatırlayınız.) Güneşin dömesi,içinin yanmasından, yâni her yerinin ateş almasından dolaydır. Gerçekte de güneş ateşten ibârettir. Oysa **ay** da aydınlık verir; ama **ateş** gibi değil; **nur** gibidir.

Şimdi bu beytin ana düşüncesine gelelim. Şâir demek ister ki, güneş aslında böyle yanmaz ve parlamazdı. Ne zaman ki benim ateşli ahlarımlın kıvılcımları onu tutuşturup yaktı. O zamandan bu yana benim derdim ve ataşimle yanmakta ve dönmektedir. Edebiyatta buna **hüsn-i talil** (güzel sebebe bağlama) sanatı denir. Şâir güneşin yanmasını (Buradaki **yanmak** eylemi **parlamak** anlamındadır. Tıpkı "ışığı yak" buyruğundaki "parlatmak" eylemi gibi) kendi derdinden dolayı imiş gibi göstermektedir. Bu mazmûn Divân edebiyâtımızda çok kullanılmıştır. **Fuzûlî**'nin:

Beni cândan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı

Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı

beytindeki "Felekler yandı âhımdan" sözü de aynı konunun ele alınışına örnektir.

2 Ayağı yir mi basar zülfüne ber-dar olanun

Zevk u şevk ile virür cân u seri döne döne

Senin zülfüne asılıp kalanın (hiç) ayağı yere mi basar.. (Tam tersine) zevk ve coşku ile döne döne canını ve başını verir.

Divan edebiyâtımız belli kalıplar içerisinde şekillenirdi. Birtakım kurallar vardı ki her şâirden bunların aynısını söylemesi, belki aynı eşyâya değişik görüş açısından bakması istenirdi. Bu arada en güzeli görüp gösterebilen de usta sayılırdı. İşte bu kurallardan biri de sevgilinin saçları ve her tel saçın ucunda bir âşık gönlünün asılı oluşudur. Sevilen tek, ama seven pek çoktur. Sevgilinin bir tel saçına âşıklar can verir. Bu kıvrım zülfler birer kara yılan birer cellattır. Birbiri üstüne yığılmış bu yılanların ortasına yine de gönül kuşunun yuvasını yapmak isteyenler vardır. Fuzûlî'nin "**Âşiyân-ı mürğdil zülf-i perîşânundadır**" demesi gibi.

Beytimize dönelim:

Necâti Bey, sevgilisine seslenerek "senin zülfün ile darağacına çekilen kişinin ayağı hiç yere mi basar" diyor. "Dâr" sözü bize hemen darağacı ve Hallac-ı Mansûr'u hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi Hallac-ı Mansur Tanrı erlerinden biridir. Tanrı aşkıyle öylesine dolmuştur ki Tanrı'yı kendinde hissetmeye başlamış ve bunu kara câhil halka söylemiştir. Allah'lık

iddiâsında bulunan kişi elbette öldürülür. Onu anlayamayan ve ilâhî aşk sarhoşu olduğunu bilmeyen kişiler, onu îdam ederek öldürmüşlerdir. Şâirimiz telmih (herkeşçe bilinen bir şeyi hatırlatma) sanatı yapmaktadır.

Darağacında asılı olan kişinin ayağı elbette yerden kesilir. Zâten ayağı yere bassa kement boynunu sıkıştıramazdı. Bu dizedeki "ayağı yere basmak" deyimini aynı zamanda günümüzdeki mecâzî anlamıyla da kullanılmıştır. Buna tevriye (Bir beyitte kelimenin her iki anlamını da uygun şekilde kullanmak) sanatı denir. Bilindiği gibi âşık olan kişinin ayağı yere basmaz. O, âdetâ bulutlar üstünde yürür gibidir. Bir çok gerçeği göremez ve her şeye çok idealist bir açıdan bakar. Sanki bir hayal ülkesinde yaşar. Bu derece âşık olan bir kişi de aşkının verdiği zevk ve coşku ile canını ve başını sevgilisine vermeye hazırdır. Yâni döne döne başını ve canını yitirir. Bu arada dâr ağacında sallanan bir ölünün dönüp durduğunu da hatırdan çıkarmamalıyız. Şâir "**döne döne can verir**" derken bunu da anlatmak ister.

Aşk öyle bir duygudur ki insana sevilenden başkasını göstermez. Eğer kişi gerçekten âşık ise, bu coşku ile ölmeye râzıdır. Üstelik sevgilisi uğrunda canını vermeyen kişi gerçek âşık da sayılmaz. Gerçek âşık mum ışığına olan aşkından dolayı canını veren pervâne gibi olmalıdır. Nitekim pervâne aşkının coşkusuyla sevgilisi olan ışığı kucaklayıverir (Yâni kendini ateşe atar ve yanıp kül olur)...

Kısaca şâir bu beyitte der ki, sevgilim, senin zülfüne asılmak şerefine ermiş olan kişinin ayağının yere basması şöyle dursun senin aşkından dolayı döne döne (tekrar tekrar) canını vermesi işten bile değildir." Kişinin tekrar tekrar ölmesi âşığa özgüdür. Yine burada, **99 kere öldürüldüğü halde tekrar tekrar dirilen Circis Peygamber**, bir mazmun olarak zihinlere girer.

3 *Şam-ı zülfünle gönül Mısır'ı harab oldu diyu*

Sana ilette kebûter hâberi döne döne

Güvercin "Gece gibi kapkara olan zülfün ile gönül ülkesi harâbeye döndü diyerek bu haberi döne döne (uçup) sana ulaştırdı.

Bir önceki beyitte saçların karalığından söz etmiştik. Şâirimiz sevgilisinin saçlarını geceye benzetiyor. Böylesine kapkara saçlar gönül ülkesinin vîran olmasına yeter. Dizenin bu anlamında gönül ülkesini harab eden, kara zülüflerdir. Oysa dizenin ikinci anlamında şam ve Mısır keli-

meleri özel olarak kullanılmakta ve bu iki yerleşim merkezinin işgal edildiği söylenilmektedir.

Kebûter, güvercin demektir. Eskiden posta vâsıtası olarak güvercin kullanımı yaygın idi. Güvercin uçarken taklalar da atar. Beyitte, şair kendi durumunun kötüye gittiğini, sevgilisine güvercin aracılığıyla bildirmekte ve ondan insaf dilemektedir.

4 *Sen durup raks idesün karşuna ben boynum eğem*

İne zülfün koça sen sim-beri döne döne

Sen kalkıp oyun oynadıkça ve kara zülüflerin omuzlarından dökülüp sen gümüş bedenliyi döne döne (kıvrıla kıvrıla) kucakladıkça ben zavallı karşısında boynumu bükmüş seni seyretmekten öte geçememekteyim.

Gözümüzün önüne hızlı figürlerle dolu bir oyun oynayan, ince yapı- lı, esmer, kömür gözlü, uzun kara saçlı ay parçası bir güzel getiriniz. Lüle lüle saçları darmadağınık olmuş, uzayıp giden münhanileri ince beline dolanmış, kıvrıla kıvrıla oynayan dönen ve her dönüşünde bin işveli bakış yatan bir güzele hayır diyebilmek için **Yusuf** olmak gerekir. Oysa şâir böyle bir durumda eli kolu bağlı gibi ancak boynu bükük, belki el pençe divan durmakta. Sevgilisine erişmesi ne mümkün!.. Onu seyretmesi bile ulaşılması güç mü güç bir nimet. Şâirin boynunu bükmesinin bir sebebi de sevgilinin oynayışı karşısında hayretler içinde kalışı ve onu hayran hayran seyredişi olabilir. Hani insan çok takdir ettiği bir şeye boynunu büküp hafif gülümseyerek bakar ya!..

Sevgilinin zülfü kara; bedeni ise gümüş renktir. Şâir tezat (birbirine zıt iki şeyi bir beyitte söyleme) sanatı yapmakta ve kıvrıla kıvrıla tüm bedenini kaplamış olan süpürge edilesi kara saçlar içinde, sevgilinin gümüş tenini, belki kara bulutlar arasındaki ay misâli görmektedir.

5 *Kâbe olmasa kapun ay ile gün leyl ü nehâr*

Eylemezlerdi tevâf ol güzeri döne döne

Eğer senin kapın Kâbe'nin ta kendisi olmasaydı, ay ile güneş, gece gündüz (durmaksızın aynı yörüngede) döne döne (senin kapını), tavaf etmezlerdi.

Kâbe, müslüman inançlarına göre kutsallığı kabul edilmiş olan Mekke'deki Harem-i Şerif'tir. Kâbe'nin etrâfında dönerek yapılan ibâdete tavâf denir, ki gücü yeten ve zengin olan her müslümanın ömründe en az bir

kere olmak üzere Kâbe'nin etrâfında 7 defâ dönerek yapacağı ibâdet, İslâm inancının 5 temel şartından biridir. Tavâf esnâsında kişinin yüzü Kâbe'ye çevrili tutulur ve bu merkez etrâfında, dünya düşüncesinden soyutlanarak dönülür. Kişioğlu o anda her şeyiyle Allah'a yönelmiş olur. Kâbe'nin Allah'ın evi oluşu nedeniyle de hacc ibâdeti orada yapılır.

Şimdi dizelerimize dönelim:

Şâir herşeyden önce sevgilisinin kapısına Kâbe'dir, diyor. Demek ki sevgilisi onun için çok önemli. Kezâ hüsn-i talîl sanatı yaparak güneş ve ayın gece gündüz dönüşünü sevgilinin kapısını tavaf etme nedenine bağ-
lıyor. Gecenin, gündüzü, gündüzün de geceyi kucakladığı Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde tekrarlanır. Güneş ile ay ise birbiri ardınca döner dururlar. Bu dönüşleri belli bir düzen içinde ve sürekli. İkinci dizede geçen "güzer" sözü "güzergâh" anlamında kullanılmıştır. "Geçilen yer" demek olup buradaki anlamını "yörünge" olarak belirlemek mümkündür.

Şâir bu beyitte Kâbe, dönmek, tevaf, ay, güneş, gece, gündüz kelimeleri ile tenâsüp (birbiriyle ilgili kelimeleri bir beyitte toplama) sanatı yapmakta ayrıca ay ile güneş ve gece ile gündüz sözleriyle de leff ü neşri mürettep (birbirini karşılayan kelimeleri düzen içerisinde sıralama) sanatını ortaya koymaktadır.

6 Sen olasun diyu yir yir asulup âyineler

Gelene gidene eyler nazarı döne döne

Aynalar yer yer (orda-burda) asılıp, belki sen oluverirsin diye gelip gidenlere döne döne bakarlar.

Eskiden küre şeklinde hazırlanmış top aynalar vardı. Bu aynalar özellikle sokak başlarındaki dükkanların kapı üstlerine asılır ve dükkan çalışanlarının dışarıda olup biteni görmelerini sağlardı. Divan edebiyâtı kurallarına göre sevgili, gezmeye çıktığında yer yerinden oynar; ortalığı bir kargaşa kaplar. Bu sırada sevilen, sevenlerine asla yüz vermez. Âşıklar bu duruma alışkındırlar. Çünkü sevgilinin şöyle göz ucuyla bile bakışı onları öldürmeye yeterlidir. Gerçi bunun için can vermeye hazırdırlar, ama sevgilinin etrâfını saran rakipler ona bakmaya, âşıkları da ona yaklaştırmaya izin vermezlerdi. Şâirin deyişine göre aynalar bile böyle bir sevgilinin gelişini görmek için durmaksızın gözlerini yollara dikmektedirler. Söz konusu top aynaların, asılı bulundukları yerde, yelin etkisiyle dönmeleri normaldir. Nitekim beytin bu anlamı ön plandadır. Oysa

şâir, aynaların döne döne bakışlarını tekrar tekrar "O mu, değil mi?" diye dönüp dönüp bakma olarak nitelendiriyor. Hani insan birini beklerken sokak köşesinden çıkan herkesi beklediği kişiye benzetir de, "O mu, değil mi?" diye tekrar tekrar bakar ya.... Hele beklenen kişi sevgili ise yürekler nasıl da çarpar. Şâire göre aynalar da bu heyecan ile oraya buraya asılarak, âdeta yüksek bir yere çıkıp bakan kişiler gibi aranmaktadır. Elbette bakan aynalar değil, aynalarda görmeye çalışan kişilerdir. Şâirimiz burada bir mecâz-ı mürsel (dışı söyleyip içi anlatma) sanatı yapmaktadır. Aynaların asılı oldukları yerde dönmeleri ve tekrar tekrar bakışlarını anlatan döne döne redifinde de tevriye sanatı yapmaktadır.

7 Ey Necatî yaraşur mutribi şeh meclisinin

Raks urup okuya bu şiir-i teri döne döne

Ey Necatî!... Pâdişah meclisinin şarkıcısı (gazelhânı) bu yeni şiiri döne döne oynayarak okusa yeridir.

Şâir Necatî ile devrin sadrâzam şairi Ahmet Paşa karşılıklı müşâarede bulunur, yeni yazdıkları şiirleri birbirlerine gönderirler ve birbirlerinden nazîre (aynı vezin, kâfiye ve içerikte benzer bir şiir) yazmalarını isterlerdi. Bu şiir de onlardan biridir. Necatî Bey bu gazeli Kastamonu'dan İstanbul'daki Ahmet Paşa'ya göndermiştir. Ahmet Paşa devrin sadrâzâmıdır. Dolayısıyla şâir, eserinin pâdişah meclisine ulaşmasını ve orada okunmasını istemektedir. Gazeller, kâğıt üzerinde kalmak için yazılmazdı. Hattâ "gazel yazmak" değil, "gazel söylemek" terimini kullanmak doğrudur. Çünkü her gazel bir gazelhân tarafından şarkı gibi, bestelenmek ve makamla okunmak için söylenirdi. Bunun içindir ki şâirimiz bu makta (son) beytinde şiirinin pâdişah topluluğunda okunmaya lâyık olduğunu söyleyerek övünüyor. Üstelik bunu okuyan gazelhân (mutrib'in) coşkunkluk ile döne döne oynamasını da istiyor.

Beytin ikinci bir anlamı da şöyle olabilir.

Ey Necatî!.. Padişah meclisinin sâzendesi oynarken bu yeni şiiri döne döne (tekrar tekrar) okusa yaraşır.

Beytin bu anlamında şiirin güzelliği şâirin ağzından bir kez daha vurgulanmış ve şiirin tekrar tekrar okunmaya lâyık olduğu görüşü tekrarlanmıştır.

RUBÂÎ

*Bozduk senin âhengini, affeyle, yetiş!
Hasret sana, müşfik ve temiz sîne, yetiş!
Dünyâ bilinen bahçe çiçekten mahrum
Vîrâneyi mâmur kılacak dîde, yetiş!*

Serhan Oyfun Eroğlu

TÜRK MÛSİKÎSİ İÇİN* (4)

(Kâr-ı Nâtk Güftesi)

-Ahmet Hatipoğlu'na-

Gelin UŞŞAK açalım perdeyi hayran olalım
Perdeden perdeye seyran ile hem-can olalım
Gel niyâz eyle BAYÂTÎ ile cânâne gönül
Şenlenir gizlice bir seyr ile vîrâne gönül
Gönlümüz içre açan lâle HÜSEYNÎ söyler
Âh u feryâdını tanburda derûnî söyler
Dilde estikçe SABÂ rüzgârı sevda uyanır
Tutulup sihrine her nağmede eşyâ uyanır

*

Nâcâr kapılıp seyrine geçtik bu diyârı
Seyretti HÎCAZ devr ile dil sînede yârı
NÎKRÎZ ile bir işvesi âşıklara mahrem
Dillerde terennüm gibi devretti demâdem
Efsun gibi kâr etti HÎCAZKÂR ile dildâr
Hep yâdını ettikçe gönül inleyip ağlar
Şerh eylesin aşk derdini dil böylece yâre
KÜRDÎLÎ HÎCAZKÂR ile kılsın dile çâre

*

Bir NÎHÂVEND seyre düşmüş cûş eder dîvânesi
Gâh yanar hicrâna, devrettikçe aşk peymânesi
Söylemek ister gönül cân içre bir dem hasreti
Dilde tanbur SÛZİNÂK eyler demâdem firkati
Ayrılık derdiyle neyler çırpınır HÜZZAM açar
Bin şikâyet eyleyip her perdeden feryâd saçar

*24 makamlık bu "Kâr-ı nâtk" Sayın Ahmet Hatipoğlu tarafından bestelenmiştir.

*Nağmelerden bir tesellîdir SEGÂH aşk ehline
Düşmüş aşktan bir kıvılcım, binbir âh aşk ehline*

*

*RAST eylesin gönülde nihan aşkı âşikâr
Yâr ülkesinden âşığa kalmış bu yâdigâr
MÂHÛR'u tuttu böylece neş'eyle cânımız
Yârâna âşikâr olur ancak, cihânımız
Ağyâr ne bilsin EVC'e çıkar şevkimiz bizim
Duymuş değil, nedir, nicedir zevkimiz bizim
Bir perdeden açınca FERAHNÂK'e dil sefer
Pür-neş'edir gönül kuşu gönlünce seyredir*

*

*Hüzün, keder duyulur seyredince BESTENİGÂR
Gönül yanar yakılır, âşikâne hazzı tadar
Bir ince ŞEVK U TARAB rüzgârıyla can buluruz
Bu cân içinde nihan başka bir cihan buluruz
Kanat açıp yönelir dil ACEM AŞÎRÂN'e
Refik olup katılır âsuman bu seyrâne
FERAHFEZÂ gülünün seyri can verince dile
Birer birer uçuşur nağmeler düşer gönüle*

*

*Açtı DÜGÂH âh ile bir menzili, hicran görünür
Lutf ile nâgâh erişir menzile, cânan görünür
Şimdi MUHAYYER ile tuttuk yolu cevân ederiz
Tâ ezeli aşk ile yanmış dili handan ederiz
Âşığa GERDÂNİYE verseydi tesellî ve karar
Çırpınıp etmezdi şikâyet bu seyirden dil-i zâr*

*Oldu NEVÂ perdesi feryâdına hemdem ney ile
Eyledi âvâzını hicrânına merhem ney ile*

*

*Yâr derdine düşmüş yine bir "Kâr" ile diller
Firkatte arar aşkına beyhûde karârı
Dîvâneye dil yangını vermişse susuzluk
Neyler dili bir bâdede âsûde karârı
Feryâd ü figân, âteş-i hicran ile hemdem
Aşk ehli, Mürîd, bulmadı âlemde karârı
Bitmez nice bin cilvesi varmış ki bu aşkın
UŞŞÂK'a varıp buldu Hatipzâde karârı*

Mustafa Tahralı

12-18 Mart, 9-10 Mayıs 1992 İstanbul

AVRUPA'DAKİ TÜRK TOPLUMUNUN KİMLİK ARAYIŞI

Talip KÜÇÜKCAN*

Târihin hemen her döneminde siyâsî, sosyal veyâ ekonomik nedenlerden dolayı ferd ya da gruplar hâlinde insanların kendi yurtlarından ayrılıp başka ülkelere veyâ bölgelere göç ettiklerini görmek mümkündür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa ülkelerindeki hızlı sanayileşme hareketi bu ülkelerde işçi günü ihtiyâcı doğurmuştur. Kendi insan gücü kaynaklarından bu açığı kapatamayan sanayileşmiş ülkeler, başka ülkelerden işçi getirmek sûretiyle hızlı sanayileşmenin yarattığı insan gücü ihtiyâcını gidermeye yönelmişlerdir. Yugoslav, Yunan, İtalyan ve İspanyol örneklerinde olduğu gibi, yeni bir iş bulma ümidi, daha çok gelir elde etme ve maddî refâhı artırmaya yönelik düşünceler, birtakım ekonomik sıkıntılarla yüz yüze olan Türk insanını da etkilemiş ve bu ekonomik göç dalgasına katılmaya zorlamıştır. 1950'li yılların sonlarında başlayan Avrupa'ya Türk işçi göçü 1960'lı yılların başından itibaren ivme kazanarak devam etmiştir. Önceleri Almanya'ya yönelik olan Türk işçi akımının yönü sâdece bu ülkeyle sınırlı kalmamış zamanla Fransa, Belçika, Hollanda ve hattâ İngiltere'de Türk insan gücü göçünden nasîbini almıştır. Türk işçi göçünün bir başka coğrafî yönü de Orta Doğu ülkeleri olmuştur. Yurt dışındaki Türk işçi sayısının 2.5-3 milyon civârında olduğu tahmin edilmekte olup bu sayının yaklaşık beş yüz bini Orta Doğu ülke-

*T. Diyanet V., İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Araştırmacı Adayı, Kısıklı Cd.
Nu. 7 Bağlarbaşı -İST.

lerinde, iki milyondan fazlası ise çeşitli Avrupa ülkelerinde çalışan Türk işçilerinden oluşmaktadır.

"Geçim kaygısı" uğruna Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gelen Türk işçilerinin başlangıçtaki fikirleri belirli bir refah düzeyine ulaştıktan sonra tekrar ülkelerine dönmekti. Bu nedenle Türk işçilerinin büyük bir çoğunluğu eşlerini ve çocuklarını Türkiye'de bırakmış ve dönüş planları yaparak canla başla çalışmaya başlamışlardı. Ancak geçen zaman içinde tekrar Türkiye'ye dönüş planı sâdece teoride kalmıştır. Yurt dışındaki Türk işçileri yalnızlıklarına bir son vermek, hasret gidermek ve daha da önemlisi âile bütünlüğünü koruyabilmek için eşlerini ve çocuklarını yanlarına almaya başladılar. Bu vesîleyle, işçi göçü ile başlayan âile bütünlüğünün bozulması bir ölçüde engellenmiş oldu. Ancak Avrupa ülkelerinde âile ferdlerinin tekrar bir araya gelmesiyle başlayan vetûre içinde Türkiye'ye dönüş planları unutulmaya başlandı. Toplumsal hayâta yavaş yavaş uyum sağlama ve Avrupa'daki hayat standartlarına alışma, çocukların ve genç neslin bu ülkelerdeki okullara başlaması gibi çok yönlü etkenler Türk işçilerini, Avrupa nüfusunun devamlı bir unsuru hâline getirmiştir.

Yurt dışına işçi göçünün başladığı ilk günden itibaren bu serüvene katılan Türk işçileri irili ufaklı sayısız problemle karşı karşıya kalmıştır. Ne zamanki Türk işçilerinin artık çalıştıkları bu ülkeleri terkedip tekrar Türkiye'ye dönmeyeceği gün yüzüne çıkmıştır, işte o zaman bu çok yönlü problemlerin derinliği ve ciddiyeti hem Türkler hem de Avrupa ülkelerince anlaşılmıştır. Hukûkî, sosyal, kültürel ve zaman zaman siyâsî problemler Avrupa'da geçimini temin etmeye çalışan Türk işçilerini ve âilelerini rahatsız edegelmiştir ve hâlâ da rahatsız etmeye devam etmektedir.

Avrupa ülkelerine ilk gelen Türk işçilerinin karşılaştığı en ciddi problemlerden birisi hiç şüphesiz farklı bir dilin konuşulduğu ve farklı sosyo-kültürel değerlerin hâkim olduğu bir ictimâî yapıyla karşılaşmaları olmuştur. Son derece farklı bir ortama gelmenin şaşkınlığı içinde, dil bilmemenin yanında şimdi mevcut olan birçok müessesenin olmayışı Türk işçilerinin yalnızlığını artırmıştır. Avrupa'da yerleşme eğiliminin başlaması ile berâber tabîî olarak buradaki Türk toplumunun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik bir takım resmî veyâ gönüllü müesseselerin ilk kuruluş temelleri atılmaya başlanmıştır. Bugün gelinen nokta başarısı ve başarısızlığı ile işte bu ilk gayretlerin ürünüdür ve sonuçta takdire şâyandır.

Eğer bu ilk gayretler olmasaydı Avrupa'daki Türk toplumunun bugün sâhip olduğu birçok müesseseden söz etmek mümkün olmayacaktı. Ancak hemen ilâve etmek gerekir ki Avrupa'daki mevcut Türk toplumunun ve sonraki (ikinci, üçüncü vs.) nesillerin sosyal, kültürel ve dînî ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik daha birçok eğitim müessesine ihtiyaç vardır.

Yukarıda da kısaca işâret edildiği gibi Avrupa'da yaşayan Türk işçi âileleri ve çocukları gerçekten ciddi problemlerle karşı karşıyadır bugün. Bu problemleri tek tek ele alıp tahlil etmek bu yazının sınırlarını aşacağından dolayı ciddi boyutlarda olduğunu düşündüğümüz bir problem üzerinde özellikle durmak istiyorum. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşayan işçilerimiz övülmeye değer bir ekonomik başarıya ulaşmakla beraber eğitim ve kültür alanındaki problemlerin çoğunun üstesinden gelememişlerdir. Önemle üzerinde durulması ve açıklıkla vurgulanması gerekir ki, Avrupahılar Türklerden son derece farklı sosyal, kültürel, linguistik ve dînî değerler bütününe sâhiptir. Batılıların Hristiyanlıktan esinlenen o hayat anlayışları ile Türkler'in İslâmî inançlarından beslenen hayat anlayışları arasında derin farklılıklar vardır. "Kültür çatışması" diyebileceğimiz bu farklılıklardan en çok etkilenen ve yara alanlar ise ikinci ya da üçüncü nesil olarak belirtilen Türk işçi çocuklarıdır.

Avrupa'da doğup büyüyen Türk çocukları ve gençleri iki kültür arasında bocalamak durumunda bırakılmıştır. Bir yanda anne-babanın sâhip olduğu Türk kültürü ve İslâmî değerler, diğer tarafta ise unsurları ve paradigmaları farklı Batı kültürü ve Hristiyan değerler iki uçlu/çift yönlü sosyalleşmeye neden olmaktadır. Evde Türkçe konuşan ve geleneksel Türk terbiyesi alan çocuk, okulda başka bir dil konuşmak zorunda kalıyor. Dil ve kültürel değerlerdeki ikilem Türk çocuk ve gençlerinin davranışına da yansıyor. Ne Türkçeyi ne de bulundukları ülkenin dilini yeterli düzeyde kavramayan genç nesil, sosyal hayata olduğu gibi eğitim kurumlarına da büyük ölçüde uyum sağlayamıyor. Bu uyumsuzluğun temel sebebi hiç şüphesiz Türk çocuklarının kabiliyetsizliği değildir. Anne-babaların çocuklarıyla yakından ilgilenememeleri, yabancı ülkelerdeki yetkili kurumların Türk çocuklarının ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmadan eğitim faaliyetlerini sürdürmeleri, Türk Eğitim Müşavirliği'nin imkanlarının sınırlı olması ve Avrupa'daki Türk toplumunun kurduğu müesseselerin yeterli olmayışı yukarıda bahsettiğimiz uyumsuzluğun temel nedenle-

ri arasındadır.

Önemli gayretler sarfedilmesine rağmen Avrupa'da yetişen Türkler kendi dil, din, târih, kültür ve medeniyetini öğrenmekten mahrum kalmaktadır. Bir yandan böyle bir kültür erozyonuna mâruz kalan genç Türk nesli, diğer yandan post-modernist dönemin en güçlü silahları olan TV, gazete ve dergi gibi medya'nın yıkıcı saldırılarıyla karşılaşmaktadır. Bütün bunlar, gelişme döneminin sancısını yaşayan Türk gençlerinin benliğinde derin yaralar açmakta ve onları "kimlik boşluğu" veyâ "kimlik çatışması" şeklinde kendini gösteren "kimlik bunalımı"na sürüklemektedir. Yâni mevcut şartların olumsuz etkileri ve bunlarla mücadele etmesi gereken müesseselerin yeterli olmayışı, Avrupa'da yaşayan Türk çocuk ve gençlerinin derûn ve tutarlı motiflerden mahrum kalmasına veyâ birden çok kimlik modelleri arasında seçim yapamamasına sebep olmaktadır. Böyle bir kimlik bunalımı yaşayan Türk neslinin kendini tanımlama şekli birçok formlar almakta ve farklı kimlik unsurları onların iç dünyasında çatışmalara yol açmaktadır.

Yarının Avrupasındaki Türk toplumunun çekirdeğini bugünün gençleri teşkil etmektedir. Artık Avrupa'da yaşayan Türkleri sâdece "**misâfir**" ve "**geçici**" bir işçi grubu olarak görmek mümkün değildir. Çünkü sayıları 2.5 milyona yaklaşan bu insanların çoğu Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde hayatlarını sürdürmeye karar vermişlerdir. Bu insanlar aynı zamanda yaşadıkları ülkelerde Türk kültür ve medeniyetinin de temsilcileri durumundadırlar. Dolayısıyla Avrupa'da yetişen Türk neslinin, Türk kültür ve medeniyetine âit değerleri etkili bir şekilde temsil etmelerini sağlamak gerekir. Bunun için yapılacak ilk önemli iş, genç Türk neslini çıkmaza sürükleyen "**kimlik bunalımından**" kurtarmak olmalıdır. Kültürel değerlerin çatışmasından dolayı **çift yönlü sosyalleşmeye mâruz kalan Türk çocuklarını, özellikle gençlik döneminde kısılcına alan kimlik bunalımından kurtarmanın yolu, onlara İslâmî-Türk kültür değerlerinin mührünü taşıyan alternatif ve kalıcı bir Türk kimliği modeli kazandırmaktan geçer.** Bu noktada İslâmî değerleri vurgulamamızın nedeni, gençlik dönemindeki kimlik oluşumu sürecinde dînî inancın son derece önemli etkilerinin olmasıdır. İlmî araştırma verilerine göre kuvvetli bir dînî inanç, gençlerin ferdî tecrübe ve yaşantılarını dînî değer ve semboller vâsıtası ile yorumlamalarına yardımcı olur. Dolayısıyla yabancı ülkelerde doğup büyüyen veyâ hayâtının

uzun bir dönemini Hristiyanlık ve Batı değerlerinin hâkim olduğu bu ülkelerde geçiren Türk gençlerine tutarlı bir İslâmî-Türk kimlik modeli göstermek ve bu modeli benimsemelerine yardımcı olmak gerekir. Böyle bir program geliştirmek çok kolay olmamakla beraber mevcut müesseselere yenilerini eklemek, faaliyet alanlarını genişletmek sûretiyle problemleri hafifletmek mümkündür. Bu nedenle **hukûkî düzenlemeler gözönünde bulundurularak Avrupa'da Türk insanının ihtiyaçlarına yönelik özel okullar, üniversiteler, araştırma enstitüleri, televizyon istasyonları kurulmalıdır. Yâni yoğun bir müesseseleşme faaliyetine girilmelidir.** Aksi halde gelecekte karşılaşılabilecek problemleri tesbit etmek ve bu problemlere köklü çözümler bulmak kolay olmayacaktır. Müesseseleşme konusunda Türk Büyükelçiliklerine, Konsolosluklarına ve Eğitim Müşavirliklerine önemli sorumluluklar düşmekle beraber Avrupa'da yaşayan Türkler'in herşeyi devletten beklemeleri de doğru değildir. Avrupa'daki yetişkin neslin, resmî makamların yetişemediği veyâ tesbit etmekte güçlük çektiği noktalarda kendi inisiyatif ve imkanlarını seferber ederek, Avrupa'da yaşayacak olan genç Türk nesline hizmet götürecek müesseseleri kurmaları gerekir.

Avrupa'da yaşayan Türk toplumunun fertlerine Türk dili, kültürü, târihi ve gelenekleri kazandırılırken unutulmaması gereken ve son derece önemli olduğunu düşündüğümüz bir konuya değinerek bu kısa kompozisyonu noktalamak istiyorum. Yurt dışındaki Türk işçi çocuklarının çoğunluğu doğdukları ve büyüdükları bu ülkelerde hayatlarını devam ettirme eğiliminde oldukları için eğitimcilerimizin; yeni yetişen nesli **marjinallikten kurtaracak bir program** geliştirmelerine ihtiyaç vardır. Yâni bir yandan Avrupa'daki Türk toplumuna İslâmî-Türk kültür değerleri kazandırılırken, diğer taraftan da içinde yaşadıkları toplumdaki mevcut kurallarla çatışmaları önlenmelidir. Böylece gençlerimizin hem kendi öz değerlerine bağlı kalmaları sağlanmış olacak hem de toplumun diğer kesimleri ile uyum içinde yaşamaları temin edilmiş olacaktır.

MANİSA RİFÂÎ DERGÂHI (ENTEKKELİLER) (Sanat Tarihi ve Tasavvuf Tarihi açısından bir inceleme)

Necdet OKUMUŞ

Rahmetli Sâmîha AYVERDİ Hanımefendi'nin Azîz Hâtırasına

Bugün Manisa'da bütün müstemilâtiyle ayakta kalabilmeyi başaramış yegâne tekke "Entekkeliler"¹ dergâhıdır. Bu tekke, aralıksız bir asra yakın faaliyetlerini sürdürmüş ve Manisa'lılara hizmet vermiştir. Bu yazımızda tekkenin mîmârî özellikleri ve bu tekkeye hizmet etmiş meşâyih hakkında bilgi verilecektir.

Entekkeliler dergâhı Ahmet Vehbi Efendi tarafından 1251/1835 tarihinde yaptırılmıştır. İbrahim Çelebi Mahallesi, Tuncer Sokak'ta bulunan dergâhın cümle kapısı üzerindeki sülûs hattı ile yazılmış kitâbesi şöyledir:

*Hudâ'ya ma'nevî dergâhına vuslat için lütfet
Açılsın bir cedîd kapu bize hulk-i Muhammed'den
İdüb imdâd-ı rûhânî tevessülle ola himmet
Tarikat pîri ya'ni Seyyid Ahmet Şeyh-i Rifâî'den
(Yazı kitâbeden)*

A) Mîmârî Durumu:

Tekke, tek katlı, kırma çatılı, alaturka kiremit örtülü bir yapıdır. İki bölümden ibarettir. Ana bölüm dergâhın Semâhâne kısmıdır. İbrâhim Çelebî camii ile tekke arasındaki yolun genişletilmesi sırasında, tekkenin

¹ Tekkenin kurucu şeyhi Ahmet Vehbi Efendi aslen Antakya'lı olduğu için, "Entekkeliler", "Antakyalılar" kelimesinin o günlerde Manisalılarca söylenişinden kalmış veya "Tekke" oluşu sebebiyle böyle değişmeye uğramış olabileceğini zannediyoruz. (N. Okumuş)

güney duvarı yıkılmış ve bu sebeple semâhâne kısmı daralmış; orjinal mihrap ve pencereler yok olmuştur². Girişin sağ tarafında vaktiyle post ve derviş odaları bulunmaktaydı. Semâhâne dikdörtgen şeklinde yapılmıştır. Önü boydan boya sayvanlıdır. Semâhanenin içinde sağ tarafta, erkek misafirler için açık, üstte kadınlar için kafesli birer mehfel bulunur. Ortada iki kanatlı bir kapı ve üzerinde celî sülüs istifli kitâbesi yer almaktadır:

*Bed'inde bismillâh ile tâş ü türâb oldu
Bünyâd-ı zikrullâh ile ağaz olundu müstakîm*

*Dostdan haber geldi bize aşkı mesteyledi
Kâşâneyi anın-çün hazırladım mihmân-ı azîm*

*Gel gör benim mihmânımı hâlet viren sultânımı
Cân içre ol cânânımı devrân içinde bu mukîm*

*Mîmâr idim bünyâdına aşkı ana mîmâr imiş
Gönlümdeki ol yâr imiş zikr-i "Hû" ile kâim*

*Pîrim Rifâî sâyesi cânım erenler vâyesi
Vehbî Efendi hânesi zîbâ-nesîm oldu cesîm*

*Bulmuş Niyâzî târihin ben tercümân oldum ana
Dergâha itmâm-ı duâ elhamdülillâhi'l-kerîm*

(Yazılı kitâbeden)

Semâhânenin batısında kare plânlı, çatıları düz³ ve semâhâne ile ortak bir türbe bulunmaktadır. Ampir stilinde olan bu türbede, tekkenin bânîsi Ahmed Vehbi Efendi ile tekkenin ikinci şeyhi Hasan Rüşdî Efendi'nin sandukaları bulunmaktadır. Dergâhın kuzey kısmında geniş bir bahçe ve bahçenin batı tarafında dergâh âilesine âit küçük bir mezarlık

2 Manisa'nın Tabiat ve Kültür Varlıkları (heyet), Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Dizisi 1, Manisa 1993. s. 55.

3 "Manisa'nın Kültür ve Tabiat Varlıkları" adlı eserde, Türbenin "kubbeli" olduğu söylenmekte ise de doğru değildir. A.g. e: s. 55.

vardır.

Tekke, 1254/1839 tarihinde Çengeloğlu Tâhir Paşa'nın Aydın vâililiği zamanında Saruhan Kaymakamı Halil Hamdi Bey tarafından onarılıp genişletilmiştir⁴. Bu onarımla ilgili biri Nâdirî,⁵ diğeri Eğribozlu Şeyh Mustafa Efendi⁶ tarafından iki tarih düşürülmüştür. Çağatay Uluçay, kırk elli sene önce tekkenin tâmirâtıyla ilgili şiirlerin yazılı olduğu levhaları Manisa Müzesi'nde gördüğünü söylüyorsa da, müze müdürü ile yaptığımız araştırmalarda maalesef bu levhaların müze koleksiyonlarında bulunmadığını tesbit ettik.⁷

B) Rifâî Tekkesinin Kurucu Şeyhi Ahmed Vehbi Efendi'nin Hayatı:

a) Doğum yeri ve tarihi: Ahmed Vehbi Efendi, Antakya'da doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1249/1833'de Manisa'ya geldiği ve bu tarihte takrîben kırk yaşlarında olduğuna göre, muhtemelen 1209/1793'de doğduğu söylenebilir.

b) Âilesi, tahsîli ve tarîkata intisâbı: A. Vehbî Efendi'nin babasının adı Mehmed Emîn Efendi'dir⁸. İlk tahsîlini Antakya'da yapmıştır. Gençlik yıllarında öğrenim için önce Mısır'a oradan da İstanbul'a giderek tahsîlini ikmâl etmiştir. Bir süre Fatih Medresesinde müderrislik yapmıştır.

Bir gün, İstanbul'un Kartal semtindeki Rifâî tarîkatının Ma'rûfî kolu kurucusu Muhammed Fethü'l-Ma'rûfî ile tanışır ve ona intisâb eder. Uzun süre Marûfî Efendi'den usûle göre sülûk ve etvârını bitirip tarîkatın feyizlerinden nasîbini alarak irşâd vazîfesiyle Manisa'ya gönderilir.

c) A. Vehbî Efendi'nin Manisa'daki Şeyhlik Dönemi:

A. Vehbî Efendi, Manisa'da bir sene Hâtûniye medresesinde hocalık yaptıktan sonra münhal bulunan İbrahim Çelebî medresesi müderrisliğine tâyin edilir. Bir sene de orada görev yapar. Manisa eşrâfından Rüstem ağa ve arkadaşları şeyhimizi yalnız bırakmazlar. Tekke arsasının alımı ve inşâsı konusunda maddî destek sağlarlar. A. Vehbî Efendi onsekiz seneye yakın Manisa'da Rifâî tarîkatının tahsîl ve terbiyesini isteklilere ta'lim et-

4 Çağatay Uluçay, Manisa Ünlüleri, Lise Matbaası, Manisa 1946, s. 18

5 Hayatı için bkz. Tezkîrelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü (Heyet), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 312

6 Ç. Uluçay, A.g.e., s. 93.

7 Şiirlerin tam metni için bkz., Ç. Uluçay, A.g.e., s. 19

8 Manisa Şer'iye Sicilleri (Millî Kütüphane-Ankara), Defter No: 296, s. 161

miştir.

d) Edebî Kişiliği: A. Vehbî Efendi, aynı zamanda şâirdir. "Vehbî" mahlâsı ile şiir yazmıştır. Bugün elimizde aşağıdaki dört mısradan başka şiiri yoktur.⁹

*Ümîd ettiklerim ey dîl uyarsa hükm-i takdîre
Zuhûr eyler sana elbet ne hâcet re'y-i tedbîre
Her işin hâlıkı Hak'dır abd eliyle işlenir
Vehbiyâ âlemde ansız sanma bir çöp deprenir*

e) Vakfiyesi: Ahmed Vehbî Efendi, ölmeden dört gün önce 15 Zilhicce 1267 (11.10.1851) tarihinde vakfiyesini tanzîm ettirdi. Yaptırdığı tekkeye Abacılar sokağında bir fırın, Gürle'de bir değirmen vakfetti. Bunların gelirinden, ayda on kuruşunun tekkenin onarılmasına ve kandillerine, otuz kuruşunun da postnişîn olan zâta verilmesine, arta kalanın çocuklarına bırakılmasını şart koştu¹⁰. Tekkesine devletten vakıf kabul etmemiştir.

f) Vefâtı: Ahmed Vehbî Efendi 19 Zilhicce 1267 (15.10.1851) tarihinde ebedî âleme intikâl etti. Yıllarca önce bir cilve ile Rum fırıncıdan alınıp dergâha eklenilen arsaya yapılan türbesine gömüldü. Sandukasının başında ta'lik hatla yazılmış kitâbesi:

"ALLAH DÂİM HAYY"

"Tarîkat-ı aliyye-i Hazret-i Rifâiyye kibâr-ı meşâyih-i izâmından Kutbu'l-Ârifîn Gavsü'l-Vâsılîn mazhar-ı esrârul-Hakk'ı ve'l-yakîn, mürğ-i râh-ı pervâz-ı âşiyân, huld-i berînt Antakye'vî eş-Şeyh es-Seyyid el-Hac Ahmed Vehbî Efendi kuddise sirruhu'l-azîz hazretlerinin rûh-ı kerâmetleri için fâtiha. 1267 Zilhicce 19 Çarşamba."

13 Muharrem 1268 (09.11.1851) tarihinde terekesi tanzîm edilmiştir¹¹.

C) Hasan Rüşdî Efendi:

a) Hayatı: H. Rüşdî Efendi 1250/1834'de Manisa'da doğmuştur. Sandıkça Emin Ağa'nın oğludur. Çocuk denecek yaşta Entekkeliler dergâhına kapılanmış, dolayısı ile ilk tahsîlini A. Vehbî Efendi'den yapmıştır. Daha sonra şeyhi onu Azadlızâde Ömer Efendi'ye teslim etmiş,

9 Ç. Uluçay, A.g.e., s. 19.

10 Manisa Şer'iye Sicilleri (Ankara Milli Kütüphanesi), Defter No: 296, s. 161.

11 A.g.e., s. 47.

ondan Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Tekkede çeşitli hizmetlerde bulunmuştur. Yirmiüç yaşında şeyhi Ahmed Vehbî Efendi'nin kızı ile evlendirilmiş ve hilâfet verilerek posta oturtulmuştur. Sandukasının baş ucundaki levhada 1270'de posta oturduğu kayıtlı olup, Ç. Uluçay'ın "Manisa Ünlüleri"¹² adlı eserinde ise 1273 tarihi yazılıdır. Bu ihtilâflı konuda Adnan Başoğlu bize şu şifâhî mâlûmâtı aktarmıştır. "Halk arasında, Hasan Efendi posta oturduğunda yirmiüç yaşında olduğu rivayeti yaygındır. Yuvarlak bir rakam olduğu için de böyle söylendiği kabul edilebilir."

H. Rüşdi Efendi altmışiki yıl tekkede şeyhlik yapmıştır. 1335/1919'da Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Kalabalık bir cemaatla Çeşniğîr Câmiinde cenâze namazı kılınmış ve dergâha şeyhinin yanına defnedilmiştir.

Baş ucundaki sülûs hattı ile yazılan kitâbesi:

"HÜVE'L-HALLÂKU'L-BÂKÎ"

*"İsm-i pâkîdir Hasan Rüşdî aleyhi'r-Rahmenin
Hem Rifâîdir tarîk-i sîreti kutb u cihân*

*Akl-ı Kâmil-i dânâ fasl-ı sîret-i mürşîd idi
Zikr ü evrâd ile etdi hasr evkât ü zamân*

*Âmmeye meşhûr idi zühed ü verâ' ile iffeti
Terk-i terk ile fenâfillâha itdi bezl-i cân*

*Evlîyânın vâsfına hâcet midir tatvîl-i kelâm
Ol kerâmât sâhibi ma'lûm idi cennet mekân*

*Hak Teâlâ râzî olsun gark eylesün himmete
Kabirini pür-nûr ide ol sâhib-i kevn ü mekân*

*Rihleti tarihi geldi hem anın Hayyü'l-Gafûr
Bizlere ânı şefî' kıl yâ Rahîm ü müsteâr
Binikiyüzellide kadem nihâde*

12 Ç. Uluçay, A.g.e., s. 19.

Entekkeliler Tekkesinin kuzey cephesinden görünüşü

Fot: N. OKUMUŞ

Şuhûd yetmişde post-nişîn-i irşâd olup 15 Rebûl-ûlâ 1335¹³ tarihinde terk-i âlem-i fânî kılan şeyhim es-Seyyid el Hâc Hasan Rüşdî kuddise sirruhû hazretlerinin makâm-ı âlîleridir.

b) Tasavvufî ve Edebî kişiliği: Hasan Efendi, ilim ve fazîleti ile herkese kendini sevdirmişti. Sesinin çok güzel olduğu ve iyi ney üflediği bilinmektedir. Hasan Rüşdî Efendi aynı zamanda şâirdir. Şiirlerinde "Rüşdî" mahlasını kullanmıştır. Şiirlerini bir Divançede toplamıştır. Ç. Uluçay, Manisa yangınında bu eserin yandığını söylemekte ise de eserin yanmadığı ve torunlarında olduğu tesbit edilmiştir. Muhterem ve mümtâz insan, Adnan Başoğlu ağabeyimiz, Divançe'nin müsveddesinden günümüz alfabesine aktardığı yirmi kadar şiirin fotokopilerini bize vermişlerdir. Bu şiirlerde ilâhî, na't ve nefesler bulunmaktadır. H. Rüşdî Efendi, şiirlerinde tasavvufî duygularını, ehl-i beyte olan sevgisini ve pîrâna olan

13 1337 olması gerekir. (N. Okumuş)

bağlılığını dile getirmiştir. Bâzı ölçü noksanlıklarına rağmen oldukça lirik şiirler yazmıştır. Gazel ve ilâhîlerinin çoğunu bestelemiştir.

H. Rüşdî Efendi'nin Divançesinde mevcut olan ve hiç yayınlanmamış iki şiirini ilk defâ burada yayınlıyoruz.

*Kullar işi cürm ü hatâ
Senden kerem senden atâ
Senden özge yoktur Hudâ
Senden kerem senden atâ*

*Sensin ezel sensin ebed
Sana mahsus Ahad Samed
Hem lem yelid velem yûled
Senden kerem senden atâ*

*Yoktur şerîkin nazîrin
Gizlileri hep bilirsin
Mücrimlere sen kerîmsin
Senden kerem senden atâ*

*Lütfun erişince kula
Vuslatına ol yol bula
Mürşid ile gider yola
Senden kerem senden atâ*

*Rüşdî yüziün yerlere sür
Hâk ile yeksân olagör
Doldura Hak kalbine nûr
Hak'dan kerem Hak'dan atâ*

*Aşkın odu ciğerimi yakub kebâb eyledi
Tîğ-i gamzen bu sînemi çâk u vîrân eyledi*

*Âlem-i vahdet zevkini âşinâ eden ezel
Çün bu âlem zevki seni mahv u hizlân eyledi*

*Ne bilürsün Zâhidâ sen vuslat dîdârını
Lezzetin... fark eyleyenler varlığı terk eyledi*

*Âlem-i ma'nâya bak gör zât-ı Hak'dır görünen
Birlikte ol ayrılma hiç Rüşdî vefâ eyledi*

Hasan Rüşdî

D) Hüseyin Kemâl Efendi:

Tekkenin üçüncü ve son şeyhi H. Kemâl Efendi 1296/1880 tarihinde Manisa'da doğmuştur. Babası Manisa'lı Beyzâde Nûri Efendidir. Annesi H. Rüşdî Efendinin kızı Fâtıma hanımdır. Küçük yaştan itibaren tekkede yetişmiştir. Şems-i İrfân mektebinde Arapça ve Rüşdiye'de Din Dersleri öğretmenliği yapmıştır. 1334/1918'de dedesi ve efendisi H. Rüşdî tarafından hilâfetnâmesi hazırlanarak merasimle kendisine verilmiştir. Bir sene sonra dedesinin vefatı üzerine posta oturmuştur. Tekkelerin kapanış tarihine kadar (1925) bu görevine devam etmiştir.

H. Kemâl Efendi, âlim, ârif ve kâmil bir insandır. İbrâhim Çelebî Camii'nin cuma hatipliği ve vâizliğini yapmıştır. Vefatına kadar hiçbir ücret talep etmeden bu görevine devam etmiştir. Hutbe ve vaazlarını yazılı olarak biryere toplamıştır.¹⁴

Manisa'nın işgali sırasında (1922) Yunan çetelerine karşı oturduğu mahalleyi savunmuştur. Bu tarihî olayı rahmetli Kâmil Su şöyle anlatmaktadır: "İbrâhim Çelebî mahallesinde Rifâî şeyhi Hüseyin Efendi, evinin balkonundan mavzeri ile ateş ederek Yunan çapulcu ve kundakçıları nı bulunduğu bölgeye sokmamıştır¹⁵.

Hüseyin Kemâl Efendi, 7 Temmuz 1951 tarihinde vefat etmiştir. Dergâh hazîresinde medfundur.

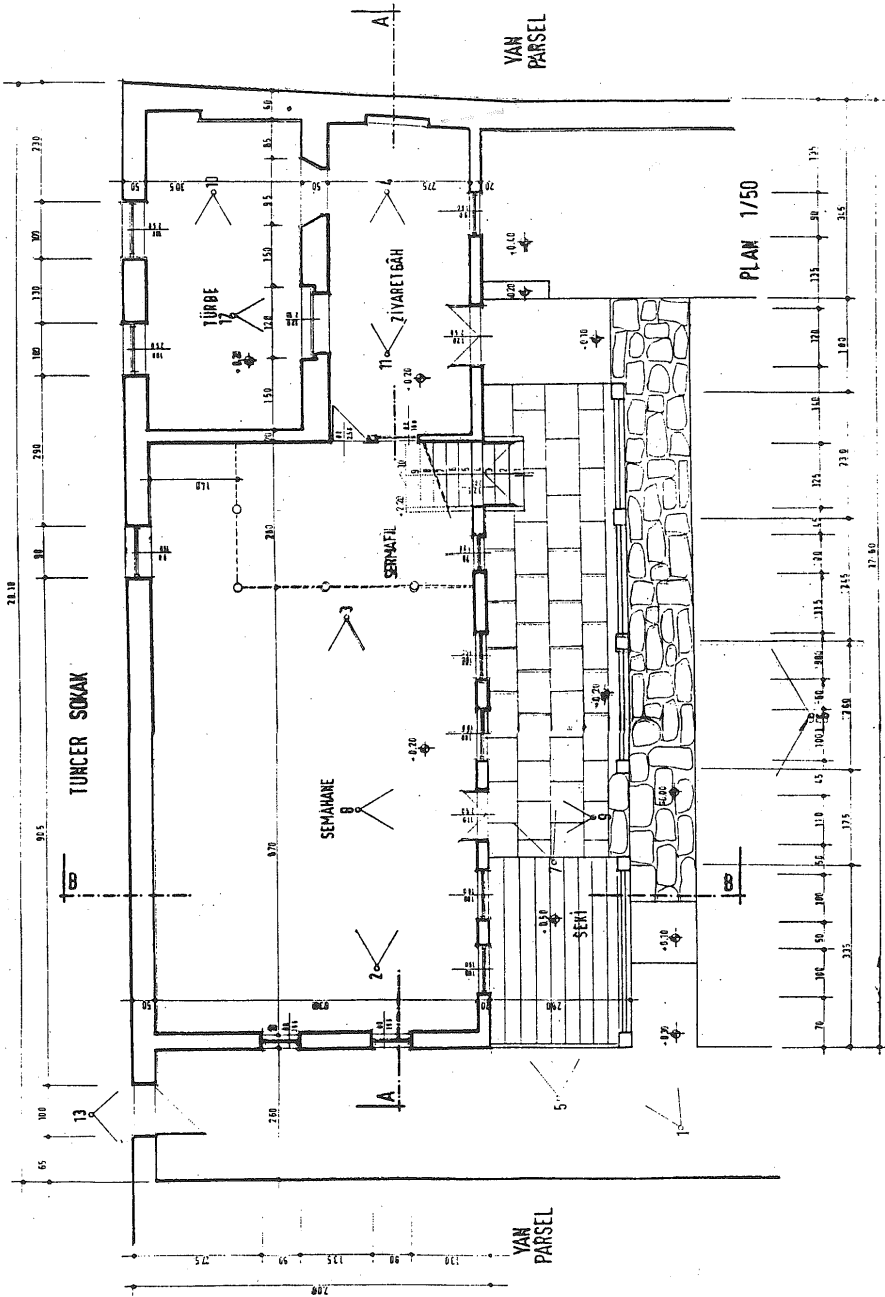
Mezartaşı kitâbesi:

Allah Bâki

Şeyh tarîk-i Rifâî etti vatan bu menzil-i ism-i Hakk'ı zikrederek, bundan cümle veli âsâr-ı zikrullâh ile yüklendi gitti. Mahmili buldu bakâ el-Hâc eş-Şeyh Hüseyin Efendi Antakyalı rûhuna fâtihâ. Doğum 1296 ölüm 08.07.1951.

14 Yaptığımız araştırmalarda bu eseri göremedik. (N. Okumuş)

15 Kâmil Su, Manisa ve Yöresinde İşgâl Acıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 70,

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI
1992-1993 Senelerinde Neşredilen Yazıların İndeksi

Sâmiha AYVERDİ

Y.21, S.1, Sy. 5-8 Bizans'ın Mezar Taşı; Y.21, S.2, Sy. 5-8 Ne Diye Onlara Benziyoruz?; Y.21, S.3, Sy. 5-8 İtalya; Y.21, S.4, Sy. 5-9 Ezeli Dostlar; Y. 22, S.1 Sy. 5-8 Doğrusunu Tarih Söyler; Y. 22, S. 2-3, Sy. 6-8 (Torunlarına Vasiyetleri); Y. 22, S.4, Sy 5-9, İnkırazın Çâresi Zulüm Değildir.

İlhan AYVERDİ

Y. 22, S. 2-3, Sy. 5-6 (Takdim)

Erişah ABDURRAHİMOĞLU

Y.21, S.2, Sy. 65-76 Osmanlı Devleti Merkezî Hazine, Teşkilatının Yapısı ve Değerlendirilmesi: (1621-1690)

Nâmık AÇIKGÖZ

Y.21, S.1 Sy. 25-40 Kahve Etrâfında Teşekkül Eden Edebî Kamuoyu.

Ercüment AKSOY

Y. 21, S.1, Sy. 72-74 Kubbealtı'nın Kasetleri.

Cemal AKSU

Y.22, S.2-3, Sy. 100-105 Sâmiha Ayverdi'nin Ardından.

Ahmed Ayhan ALTINKUŞLAR

Y.21, S.3, Sy. 8-9 Tazarrû (Şiir)

İbrahim ALTUNEL

Y.21, S.3, Sy. 66-79 Edebiyatımızda Çevre Tasviri.

Nezihe ARAZ

Y. 22, S.2-3 Sy. 73-75 Aziz Bir İstanbullu.

Kemal Y. AREN

Y. 21, S.2, Sy. 12-16 Edep Çiçeği; Y.21, S. 3 Sy. 20-27 Millî Eğitim Bakanlığı mı, Pan-

dora'nın Kutusu mu? Y. 21, S.4, Sy. 13-17 Kınalı Mehmed'in Vedâi; Y. 22, S.1, Sy. 37-45 Millî Eğitim Bakanlığı mı? Pandora'nın Kutusu mu?; Y.22, S.2-3, Sy. 43-46 "Bir Tebessümdü O!"; Y.22, s.4 Sy 25-29 Suya ve Boğaz'a Dâir.

M. Rami AYAS

Y.22, S.2-3, Sy. 59-60 Merhaba

Gürbüz AZAK

Y.22, S.2-3 Sy. 75-77 Son Osmanlı

Ali Haydar BAYAT

Y.21, S.2, Sy. 25-33 Azerbaycan'dan Bir Nefes.

J.A. BABELUK

Y. 21, S.1, Sy. 49-51 Türk Çeşmesinden Viyana Suyu; Y.21, S.1, Sy. 55-57 Viennese Water... From a Turkish Well.

Sait BAŞER

Y.21, S.3 Sy. 27-30 Yabancı Dille Öğretim Konusu Bir Sistemin Parçasıdır.

Hayri BİLECİK

Y.21, S.1 Sy. 21-24 Süveydâ; Y.21, S.2, Sy. 16-18 Akvaryumdakiler; Y.21, S.3 Sy.9-12 Hangi Eşitlik; Y.21, S.4, Sy. 29-32 Sülün Osman'ın Müdâfaası.

Bâki BİLGİN

Y.21, S.1 Sy. 41-45 Viyana'da İki İstanbul Çeşmesi; Y.21 S.1 Sy. 45-49 Türk Çeşmesi Üzerine Sohbet; Y.21, S.1 Sy. 57-59 Unterhaltung mit Herrn K. Hamole, dem Bezirkssorsteher von Wien-Währing.

İnci Ayan BİROL

Y.21, S.2 Sy. 39-43 Geleneksel Türk El Sanatları Eğitiminin Önemi ve Hedefleri.

İsmet BOZDAĞ

Y.21, S.1, Sy. 62-72 Avrupa'nın Bugünkü Gelişmişlik Yapısına İslâm'ın ve Osmanlı'nın Katkıları.

Şefik CAN

Y.21, S.2, Sy. 43-52 Mevlânâ'ya Göre; Din, İman ve Küfür; Y.21, S.3, Sy. 58-66 Hz. Mevlânâ'ya Göre İnsanın Kurtuluşu.

Memduh CUMHUR

Y.21, S.1, Sy. 24-25 Budin Rubâîleri. Y.22, S.4 Sy. 24 Sâmiha Ayverdi'nin Rûhuna Gazel

Sevinç ÇOKUM

Y. 22, S.2-3 Sy. 83-86 Ayverdi ve Kültür Hayâtımız.

Norbert DANIEL

Y.21, S.1, Sy. 51-55 Viyana Hans-Radl Okulu'ndaki Avusturya'nın İlk Türk Çeşmesi;

Y. 21, S.1, Sy. 59-62 Der Erste Türkische Brunnen Österreichs Steht un Der Hans-Radl Schule in Vien.

Mehmet DEMİRCİ

Y.21, S.3, Sy. 34-36 Zehrâ Teyze'yi Ziyâret; Y.21, S.4, Sy. 26-29 Hayri Hoca; Y.22, S.4 Sy 29-38 Birgivi ve Tasavvuf

Aliyar DENGİZ

Y.22, S.2-3, Sy. 71-73 Manevi Anneannemin Ardından.

M. Uğur DERMAN

Y.22, S.2-3 Sy. 8-9 İntikal Tarihi

A. Vehbi ECER

Y.21, S.3, Sy. 43-58 Yûnus Emre Döneminde Anadolu'da Kültür Hayâtı.

Nâzik ERİK

Y.21, S.1, Sy. 9-11 Bizim Ordumuz; Y:21, S.2 Sy. 10-12 Gazete Okuyamıyorum; Y.21, S.3, Sy. 13-20 Öğretmenim; Y.21, S.4, Sy.9-13 Eskidendi mi?; Y.22, S.2-3 Sy. 49-51 Yahyâ Kemal Yanılmış.

Ebubekir EROĞLU

Y.22, S.2-3, Sy. 91-93 Secde Eden Kadın.

Serhan Oytun EROĞLU

Y.22, S.1, Sy.78 Tuyuğ; Y.21, S.4, Sy. 32-33 Şâirler Toplantısı (Şiir) Y.22, S.4, Sy. 56 Rubaî

Süleyman ERGÜNER

Y.22, S.1 Sy. 45-69 19. Asır Neyzenleri.

Ethem Ruhi FİĞLALİ

Y.22, S. 4, Sy. 9-17 Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (Doğumunun 1421. Yılı Dolayısıyla)*

Hasan GÜNAYDIN

Y.22, S.4, Sy 38, Ben, Mevlâna.

Agâh Oktay GÜNER

Y.22, S.2-3, Sy. 80-83 Sâmiha Anne.

İNCİ

Y.22, S.2-3 Sy. 47-49 (Anacığım) Sesin Geliyor.

Ahmet KABAKLI

Y.22, S.2-3 Sy. 67-69 Sâmiha Ana

Talip KÜÇÜKCAN

Y.22, S.4, Sy. 60-65 Avrupa'daki Türk Toplumunun Kimlik Arayışı

Muhiddin NALBANTOĞLU

Y.22, S.2-3 Sy. 65-67 Bir Tarih Kapandı.

İlhan MURAD

Y. 22, S.2 -3, Sy. 77-80 Sâmiha Ayverdi: İhlâsla Çarşaflanmış Son Yolcu.

Mehmet NİYAZI

Y.22, S.2-3 Sy. 88-91 Ne Mutlu Ona.

Sinan OĞAN

Y.21 S.2, Sy. 18-25 Azerbaycan'da Sovyetler'in Sanayileşme Politikasının Çevre Üzerindeki Tesirleri.

Necdet OKUMUŞ

Y.21, S.2, Sy.58-65 Hasan Kenzî Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Vakfiyesi; Y.22, S.4, Sy. 65-73 Manisa Rifâi Dergâhı (Entekkeliler)

Fahreddin OLGUNER

Y.22, S.4, Sy 17-24 Tasavvuf Dünyâsı İçinde Hâce Ahmed Yesevî.

Mehmet ORUÇ

Y.22, S.2-3, Sy. 86-88 Sâmiha Ayverdi'nin Ardından

Mim. Kemal ÖKE

Y.22, S.2-3, Sy. 69-71 Ayverdi'nin Adından

Mehmet ÖNDER

Y.22, S.2-3, Sy. 93-95 Sâmiha Ayverdi Hanımefendi İçin.

Ahmet Yüksel ÖZEMRE

Y.22, S.1, Sy.9-37 Sünnî Mezhepler ve Kur'ân'a Göre Aklın Önemi.

İskender PALA

Y.21, S.2, Sy. 52-58 Hikmet Denzinde Gemiler; Y.22, S.1, Sy. 69-78 Hayâlî'nin Gam Ateşi; Y.22, S.4, Sy. 49-56 Döne Döne

Nermin Suner PEKİN

Y.22, S.2-3, Sy. 53-56 Ayverdi Mektebi

Meşkûre SARGUT

Y.22, S.2-3, Sy.21-23 İnsan-ı Kâmil.

Vildan SERİN

Y.21, S.2, Sy.33-39 Bilgi Toplumuyla Kalkınmada İnsan Unsurunun Değişen ve Artan Önemi.

Ünal ŞENEL

Y.21, S.2, Sy. 76-79 Bir "Hoca"nın Feryâdı: Anneler Uyanın; Y.21, S.3, Sy.30-34 Edebiyat Liseleri veya Kültürümüzün Geleceği.

Mustafa TAHRALI

Y.21, S.1, Sy. 8-9 Gazel: Y.21, S.1, Sy. 11-21 Yûnus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Mefhumların Akisleri; Y.21, S.2, Sy.8-10 Son Seferden; Y. 21, S.3 Sy. 12-13 Gazel; Y.21, S.4, Sy. 33-38 Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn'unun Bestelenmesi Hakkında; Y.21, S.4, Sy. 38-78 Leylâ ve Mecnûn Mûsikî Destanı. Eser: Fuzûlî, Güfte Tertîbi: Mustafa Tahralı, Y.21, S.4, Sy. 78 İlâhî (Şiir); Y.22, S.1, Sy.8-9 Gazel: Y.22, S.2-3, Sy. 9-21 Duâlar, Fâtihalar ve Tekbirlerle; Y.22, S.2-3 Sy. 46-47 Kıt'a. Y.22, S.4, Sy. 57-60 Türk Mûsikîsi İçin" (4) (Kâr-ı Nâtk Güftesi)

A. Yağmur TUNALI

Y.22, S.4, Sy 39-49, O Benim Babamdı.

Ayşe Göktürk TUNCEROĞLU

Y.22, S.2-3, Sy. 97-100 Bir Bayram Yolcusu

Tuncer TÜRKKAN

Y.22, S.2-3, Sy. 56-59 Sordum, Söyledi!..

Kâmil UĞURLU

Y.21, S.3, Sy. 36-43 Rüyâ Gören Evlerimiz; Y.22, S.2-3, Sy. 95-97; Bir Tefekkür Emîresi.

İsmail YAKIT

Y.22, S.2-3, Sy.30 Târihler.

Ali YARDIM

Y.21, S.4, Sy. 17-26 Bir Yirminci Asır Alp Ereni: Hayri Bilecik.

Kâzım YETİŞ

Y.22, S.2-3, Sy. 34-37 Sâmiha Ayverdi Gerçeği.

Aysel YÜKSEL

Y.22, S.2-3, Sy. 23-30 Bir Dünyâdan Bir Dünyâya

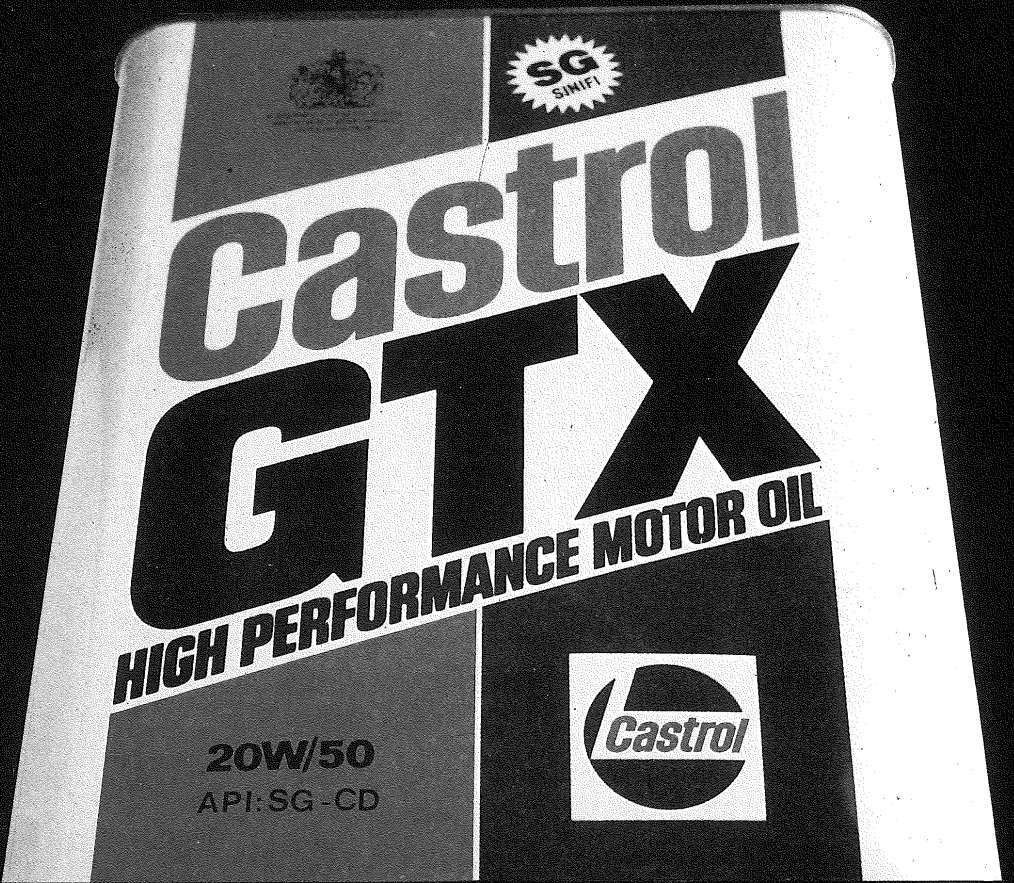
Aydın YÜKSEL

Y.21, S.1, Sy. 74-78 Kubbealtı'nın 20. Senesi

Bayram YÜKSEL

Y.22, S.2-3, Sy.51-53 Sâmiha Ayverdi.

"Zirvede"

Castrol GTX şimdi SG(+) sınıfında. Dün olduğu gibi bugün de zirvede. Üstün kalitesi daha da artırıldı. Özel moleküler yapısı ile her koşulda en yüksek verim ve aracınıza mümkün olan en uzun ömür için ...

Castrol GTX
"Zirvede"

* SG: API (American Petroleum Institute - Amerikan Petrol Enstitüsü) sınıflandırmasına göre, günümüzde dünyadaki en üstün motor yağı sınıfıdır.